

ხელს-მოწერა:

ტფილისს, «ივერიის» რედაქციაში სოლოლაკში, კონსულის ქუჩაზე, ვართანოვის სალონში № 5.

ქუთაისს, ანტონ ლორთქიფანიძის ბიბლიოთეკაში.

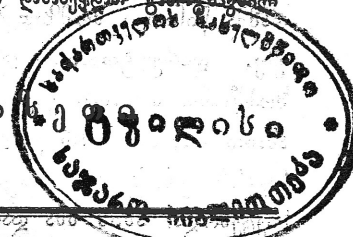
განცხადება მიიღება ქართულსა და რუსულს ენებზედ.

«ივერიის» ფასი:

ერთის წლისა, გაცხადებით და უცხადებ... 7 შ. —
სახვედრის წლისა... 3 შ. 50.
თითო ნომერი... — 15.

თუ საქირება მოითხოვს, რედაქცია გაასწორებს და შეამოკლებს დასაბეჭდად მისთვის წერილებს.

ს ა ზ ო ლ ი ტ ი კ ო და ს ა ლ ი ტ ე რ ა ტ უ რ ო კ ა ქ ე ტ ი ლ ის ი
გამოდის ხუთჯაბათობით

საძიებელი: I. საქართველოს მატთანე: ტფილისის გუბერნიის სასოფ. შკოლების მასწავლებლებთა კრება ქ. ტფილისში 1878 წ. («ივერიის» ვარსკვლავი.) ჩარტვილიდან, ლიხიდან, ქართული კალბა — II. საზოგადოებრივი მიმოხილვა. — III. რამეთუ კაცი ვარ.

საქართველოს მატთანე

ტფილისის სასოფ. შკოლების მასწავლებლებთა კრება ქ. ტფილისში 1878 წელს.

18 სექტემბერი. ისევე ერთ-გვარობა, ისევე არეულ-დარეულობა!... დღეს ასწავლეს უფ. იოსებ ცხევედაძემ და უფ. გ. ყიფშიძემ; მაგრამ ამათაც გარკვეულად თავის საქმეში გამოუდგელობა. როგორც ესენა, ისე ის მასწავლებლებს, რომელთაც ამას წინადასწავლეს ამ შკოლის შვირდებს, არ არიან ერთი მეორეზე მეტი ერთის დანგითაც. ნასწავლს გაკვეთილებს დღემდის არჩეულს ხელმეორე საშუალო საზოგადოების შენობაში, ახლა დღეს კი იქვე შკოლაში გააჩნეს. უკანასკნელს გაკვეთილებს დაესწრო თვით უფ. ილიაშენკო. ამანაც მიიღო მონაწილეობა გაკვეთილის განხრევაში.

სადამოს ხუთს საათზე მასწავლებლები ისევე ქაღალის საბჭოში გაიხლენ; აქ უფ. დირექტორმა განუმარტა მასწავლებლებს ანგარიშის სწავლების კანონები, ისე როგორც ეკრუშევსკი ამბობს. შემდეგ უფ. რაფ. ერისთავმა წაუკითხა მასწავლებლებს თავისი ახლად შედგენილი ანაბანა. ეს ანაბანა, ეტყობოდა, ისეთ ნაირის ხელისკან არის დაწერილი, რომ მის პატრონს ახლის თანამედროის შედგოვისათვის ყური არ უდგებია. მაგრამ გუწრფელად შეკვიპილია ვსტკვით, რომ ანაბანს შემდეგ საკითხავი წიგნი კარგის ენით არის დაწერილი, თან საკითხავი არიან

ადესილნი მდიდრის მსახურებით. ანბანის წაკითხვის შემდეგ უფ. ერისთავმა წაიკითხა თავის ნათარგმნი არაკები კრილოვისა. ეს არაკებიც საუცხოვე ენით არიან ნათარგმნი. როდესაც დასრულა უფ. ერისთავმა წაკითხვა თავისის ნაშრომის, მაშინ მასწავლებლებმა ქსთხოვეს, რომ მან თვისი წიგნიდამ გამოჩინოს ანაბანა და შეადგინოს შკოლაში საკითხავი წიგნი, ისე რომ ის გოგებაშვილის «დედა ენის» შემდეგ გამოდგეს საკითხავად. ამასე უფ. ერისთავმა სთხოვა ერთად მასწავლებლებს, რომ ამოიჩინონ თვის შრომის რაი ან საში კაცი და განიხილონ ეს წიგნი. წამსვე არჩიეს ერთმად რთხი კაცი. ესენი უნდა მივიდნენ რცს სექტემბერს უფ. ერისთავისა და განიხილონ ეს წიგნი. ამას გარდა სთხოვეს უფ. ერისთავს საემსწილო ქრისტომატიის შედგენა და მან სრული თანხმობა გამოაცხადა ამასე.

19 სექტემბერი. გაკვეთილები ასწავლეს დღეს უფ. ნეს. მესხმა და ქალმა ეკ. შვიშმელავისამ. მესხი, როგორც თვითონ ამბობდა, დღეს სწავლებისთვის არ იყო მომზადებული, შვიშმელავისა კი გვარანად ასწავლიდა. სადამოს შეიყარნენ სამეურნო საზოგადოების შენობაში. აქ განიხილეს რუსულის ენის პრეგრამა. ამასი ნათქვამია: რუსულის ენის სწავლა უნდა დაიწეს მასწავლემ მესამე წელიწადს. ჯერ ანაბანა უნდა ისწავლოს ისე, როგორც უშინსკის წიგნიში — Родное слово-ში არის და შემდეგ ამ წიგნიდამ უნდა ისწავლოს 12 ნომერი. მეორეზე წელს ემსწილოს უნდა მიეცეს კალანდარიშვილის რუსულის ენის სასწავლებელი წიგნი, და ამ კვარად რუსული უნდა ასწავლან. მითამ?... .

20 სექტემბერი. დღეს ცოტა არ იყოს საქმე წინ წავიდა. რაც ჩვენმა მასწავლებლებმა დღემდის იტუდავეს, სიტყვით დღეს გააკეთეს, დილას უფ. კანანაძემ და ხუ-

F-3057

ციემა ასწავლეს უმაწვილებს; ამათაც ისრე ასწავლეს, როგორც სხვებმა. საღამოს სხდომა სანტერესო სანახევს წარმოგიდგინდათ; დღეს განიხილეს და დამტკიცეს ქვეყნის ცნობის (Мировѣденіе), ხატვის, წერის, ანგარიშის და სხვა „წელიწადის“ საგნების პროგრამა. პროგრამა წინათვე მომზადებული ჰქონდათ. ამას კითხულობდა უფ. დირექტორი, და კვითხებოდა მასწავლებლებს, მოსწონთ თუ არა. ესენიც კუბნებოდნენ: ძალიან კარგიაო, ამითი თანახმა არ გახდა უფ. კანონ რეორგანიზაციის, მაგრამ ერთს კაცს ოცდა ათ კაცთან რა მნიშვნელობა მიეცემოდა. ამის ხმა დარჩა ხმად დადადების უდაბნოს შინა,

21 სექტემბერი. დღეს უფ. დირექტორის თანაშემწე და მასწავლებლები წავიდნენ ალექსანდრეს სასტატო ინსტიტუტში. აქ უნდა ენახათ სწავლების ნიმუში ოთხს განყოფილების კლასში. მაგრამ ამაზე კარგი შენმა მტრმა არა ნახოს რა, რაც აქ კარგი ჩვენს მასწავლებლებს არ ენახათ. კლასი, რომელშიაც ჩვენი სასაოფლო შკოლების ოსტატები მივიდნენ, იყო არეულ-დარეული. ზოგი უმაწვილი სწერდა, ზოგი თამაშობდა, ზოგი კითხულობდა, ზოგი ხატავდა, ზოგი რას შერებოდა და ზოგი რას, ღმერთმა უწყის. აქ იმდენი განყოფილება იყო, რამდენიც უმაწვილი. თუ ყოველ დღეს ასეთი უთავბოლობა არის ამ შკოლაში, ნეტავ როგორ სწავლობენ შეგირდები?!

საღამოზე უფ. დირექტორმა ილაშა რაკ პედაგოგიაზე. განმარტა, ამის მნიშვნელობა და ცოდნა რა სასარგებლოა ყოველის კაცისთვის და უმეტეს მასწავლებლისთვისა.

22 სექტემბერი. დღევანდელი დღე არაფრით გამოირჩევა სხვა დღეებიდან. დღეს ორმა მასწავლებელმა უფ. იაკ. კანდელაკმა და დავ. ბერძენიკმა ასწავლეს უმაწვილებს. სწავლების დროს დაესწრენ ოლქის ინსპექტორი და სხვა კარეში პირნი, რაც შეეხება სწავლებას უნდა ესთქვას, რომ კანდელაკმა შედარებით კარგად ასწავლა, ხოლო ბერძენიკმა — მდარედ.

საღამოს დირექტორი და მასწავლებლები შეიკრიბნენ თ. დიმ. ჯორჯაძის სადგომში, სადა მოიჯანაჯანეს სასაოფლო შემსახურ-გამსესხებელ ამხანაგობის გაუმჯობესებაზე. აქ იყო მოწვეული უფ. იასე ჭავჭავაძე. ბასნი გაემეღდა თითქმის სამს საათს. რაც შეიძლებოდა უფ. ჯორჯაძემ და უფ. იასე ჭავჭავაძემ მისცა დარბევა მასწავლებლებს, თუ როგორ უნდა წაუძღვენ ესენი სასაოფლო შემსახურ-გამსესხებელ ამხანაგობას.

ანანი.

მ ა რ ტ ვ ი ლ ი *)

ბ. მარტვილი ძვეს დაბა ხონიდან ათს ვერსტზედ ჩრდილოეთ — დასავლეთის მხრით; ძვესარეობს მშვენიერს მდინარის აბაშის პირზედ, რომელიც წარმოადგენს სრულიად გაკე ადგილს, კარდა აღმოსავლეთის ნაწილისა. მშვენიერი მდებარეობა ადგილისა, ნაყოფიერი ნიადაგი მიწისა, მდიდარი მტენარეობა, საუკეთესო ჭაერი, წმინდა და მარტვილი წყალი მდინარისა წყაროსა და ჭისა, — აი ბუნებითი ღირსებანი ამა საოფლისა. აღმოსავლეთის ნაწილი მოფენილია მრავალის მომდებლო სერებით, რომელთა შორის აშვერილია ერთი ძალალი სერი და ზედ ამაყად დასტქერის თავის ამხანაგებსა. ამ სერზედ გაშენებულია დედა ეკლესიის მართლის ოდიშისა — მარტვილის საბოროლო. მდებარეობა საბოროლოსი არის მშვენიერი. ფრიად საუცხარო და თვალთა სასიამოვნო: დიდი და მძალი თაგ-გადაჭრილი პირამიდა, რომელზედაც ოთხი-ხუთი ქვევის სივრცეზე არის სრულიად ტრიალი მინდორი, აწვევებული წმინდა ბაღებით და მშვენიერ ჩრდილოვან ცაცხებით; მუდამ სასიამოვნო წმინდა და მოგრილო ჭაერი; ირგვლივ გადასასხედავი, საინდამც ნათლად, როგორც ხელის გულზედ, სხანს რიონის, ცხენის-წყლის, აბაშის და ტენურის ჭალები ვიდრე ზღვამდე, აჭარის და ახალციხის მთები, კავკასის მთის ტოტები და მრავალ-ნაირი სერები.

ამ ადგილზედ ეკლესიის დაარსებაზედ პირად-თქმულთა მოკვითხრობის შემდგომს: პირველს საუკუნეში ქრისტეს შობიდან, როდესაც მოციქულები აგრძელებდნენ ქრისტეს სარწმუნოებას, მაშინ აქ, რასაგვირგვლივ, იყო კერპო-თაყვანისცემა. იმ ალაგზედ, სადაც ახლა საბოროლოს ტრაპეზი არის, იდგა ერთი დიდი მუხა, რომელსაც თაყვანს სცემდა ხალხი და სწინაგადა მსხერზლად თავის შვილებსა. ანდრია მოციქული შემოვიდა აქაც და თავის ქადაგებით და სასწაულთი მოაქცია ხალხი, ის მუხა მოაჭრევინა და აქ დასვა ჯვარი ნიშნად ეკლესიის აღშენებისა. მეოთხე საუკუნეშია აშენებული ესლანდელი საბოროლო. იმ დიდის მუხისაგან, რომელიც მეგრულს ენაზედ არის „ჭყონი დიდი“, წარმოსდგა სიტყვა — ჭყონდიდელი,

*) სენაის მხარეში.

სასული სამეგრელოს მღვდელთ-მთავრისა. ესლაც სამეგრელოში ეპისკოპოსს უძახიან ჭყონდიდელს ქართულად და ჭყონდის მკერულად.

შესახებ ქრისტიანობისა, სამღვდელთ სწავლისა და განათლებისა მარტვილს ეჭირა და ესლაც უჭირავს ზიარველი ადგილი მხოლოდ სამეგრელოში: აქიდან ვრცელდება სხივი ქრისტიანობისა და სწავლ-განათლებისა; სამეგრელოში მარტვილს ქრისტიანობა იხილეს მნიშვნელობა, როგორც რომის ქალაქს ფრანგთა შორის დასავლეთის ეკლესიაში. ამიტომ ჩვენს ხალხს დიდი სასიკეთოა ქრისტიანობისა და მარტვილში წარმოსთქმინა ხალხს მისი სახელისა. როგორც ქრისტიანობისა, მარტვილი იქცევა დიდს ყურადღებას ჩვენის ხალხისა ანამც თუ მარტვილს ქრისტიანობის დროს, ანამც კერძო-თავისა ცემლობის დროსაც. ამიტომ სასურველია, რომ მას ქრისტიანობის დროს და სხვა დროს და უფლებს შესაბამისი მისი ისტორიული მნიშვნელობისა. გარდა საკათედრო სობორისა მისი ჭყონდიდელით, მარტვილს აძლედა დიდს მნიშვნელობას სასულიერო სასწავლებელიცა, რომელიც იყო წყნარო სწავლისა და განათლებისა—როგორც სასულიერო, აგრეთვე საერო წოდებისა. თუმცაღა წინანდელს დროში ეს სასწავლებელი იყო სამკლასიანი, რომელიც სწავლას, როგორც ყოველგან, მიდიდა მკვლელობის მეთოდით და უხერხულად, მაგრამ იშვიათად მოიხილებს მეორე სასწავლებელი, რომელსაც მოეცანას აძენს სარგებლობას საზოგადოებისათვის: მხოლოდ სამეგრელოში, ნამეტურ სენაკის მხარეში, ყველა სასწავლო მოხელეების (გარდა მსახურებისა და მათი თანამშრომლებისა) მხარის უფროსიდან დაწყებული უკანასკნელ მწერლამდის და ყველა სოფლის მასწავლებლები დაგალებულნი არიან თავის ცოდნით მარტვილის სასულიერო სასწავლებლისაგან; სამღვდელთაგან და სხვა თქმა უნდა,

სასიამოვნოდ ჩვენდა, 1869-ს წელში ეს სასულიერო სასწავლებელი გარდაკეთდა ოთხ-კლასიანად შტატისამებრ და დაადგა სრულიად ახალს წესს და გზას სწავლისა. ზიარველ კურსს შესრულებულბა ცხადად უჩვენეს საზოგადოებას, თუ რა ნაყოფის მოცანა შეეძლო ახლად გარდაკეთებულს სასწავლებელს, რომელიც თან-და-თან წარმატებას ელოდა. მაგრამ,

სასურველად ჩვენდა, არ მიეცა მას მოხერხება ბოლომდე ხელთაგან: მოინდომეს მისი გადაცანა ქუთაისში. ვის უნდა ქრისტიანობის სურვილი, გვინებ, მხელი გამოსავლები არ იყოს. ამით გამოყოფილბა ბოლომდე სურვილი: ა) უფრო მეტად დამდაბლება მარტვილისა შემდგომ ეპისკოპოსის გაუქმებისა და ბ) ქუთაისში სეირობა, დროების ცარება, განცხრომა და სხვა ზიარველი გამოყოფილება. ეს სურვილი მომდინარეობდნენ სხვა და სხვა წყაროებისაგან. გარდაცანა სასწავლებლისა უმიზეზოდ არ შეიძლება: მისეზიც მალე გამოჩნდა: სასწავლებლის სახლი გადაიწვა და, როგორც ამბობს „ბოლოტი ენა“, არა უცნადა და შემთხვევით, არამედ იმ ზიარველი წყაროებით, რომელთაც ენატრება გადაცანა სასწავლებლისა. სახლის უქონლობისაგან სასწავლებელი გადაიტანეს ქუთაისში, სადაც ვითომც ელოდნენ არა ჩვეულებრივ ცარებით განხილას ბავშვებისა. მოსაწონარი აზრით იყო: სამეგრელოს სასწავლებელი იმერეთში, იმერეთისა—ქართლში, ქართლისა—კახეთში, კახეთისა სპარსეთში და სხვ.

თუ რა დანერგულ მდგომარეობაში იყო მკერელობის სასულიერო სასწავლებელი ქუთაისში მეოფობის დროს, მე ამის აღწერას არ შევუდგები, რადგანც ეს შეადგენს ვრცელს ისტორიას. მხოლოდ ვიტყვი მოკლეთ, რომ ეს იყო უბედურება სამეგრელოს სამღვდელთაგან და მათის შვილებისა. სამღვდელთაგან გამოცდილებით იგრძნო ეს უბედურება და ისევ ისურვა გადმოცანა სასწავლებლისა მარტვილში. თუმცაღა ამ სურვილს დახვდა ძლიერი წინააღმდეგობა, განხორციელებულის მამობრივ მზრუნველობის სახეში, მაგრამ სამღვდელთაგან მანც გაიტანა თავის სურვილი.

ესლც მკერელობის სასულიერო სასწავლებელი არსებობს ისევ მარტვილში ახლის ზედამხედველის ხელში, რომლის დანიშვნა დიდს იმედს გვაძლევდა სასწავლებლის განკარგებისა. იმედიც გვაქვს, რომ უფროსი დასრულებს ამ ჩვენს იმედს. რადგან სასურველად ახლაც განახლებს საქმე სასწავლებლის გადაცანაზე, მაგრამ ქუთაისში კი არა, ახალ-სენაკში. ეს აზრით არ იყო მოსალოდნელი, მაგრამ სასწავლებლის ბედი კი ასე მუშაობს. აბა, რა ნახეს სენაკში? რკინის გზა არის მანც გაფენილი, რომელსაც დიდი

გავლენა აქვს ბავშვების ბუნებით განვითარებაზე და დიანს, იმიტომაც სენაკელები უფრო გასწილნი არიან გონებით, მინემ მარტვილები. იმას კი აღარ ფიქრობენ, რომ რკინის გზა არის ერთი წვეთი იმ დიდის ზღვისა, რომელშიდაც იხსნება კაცი სულიერად და ხორციელად. ჭაერს, სასმელ-საჭმელს და ადგილის მდებარეობას უფრო დიდი აღაზი უჭირავს ამ ზღვაში, მინამ რკინის გზას. თითონ მკითხველმან განსაჯოს, თუ რა გავლენა ექნება ბავშვების სულიერ და ხორციელ აღზრდაზე სენაკის ჭაობიან ადგილს, დაშხამულს ციფებიან ჭაერს, დამზალს წყალს და დაუჯერებელს სიძვირეს საჭმელ-სასმელისას. ბათუმის შეძენის შემდეგ, სენაკს დაეკარგება ის მნიშვნელობაც, რომელიც მიიღო მან რკინის გზის გამო.

თუ სად ჭსჯობს სასწავლებელი, ამას თვითონ მიხვდება მკითხველი. მარტვილში არის სობორთა, მღვდელთ-მთავარი თავის კრებულთ, ზატარა ქალაქი ნელაღევი, სადაც ახლა გაიხსნა სამსახურლო (Мирной Суды), სოფლის სასამართლო, ზრისტაგა, ოთხკლასიანი სამის მოსამზადებელი სასულიერო სასწავლებელი, ფოშთა, და იაფობა ყოველ-გვან ნაყოფისა. როგორც გავიგო, სენაკელებმა იგრძნეს თავის შეცდომამ და კიდევაც გაჩუმიდნენ. ახლა უსუგდიდმა გამოჭყეო თავი, მაგრამ იმედი გვაქვს, ისიც მალე გაჩუმიდეს. სხვა ქალაქმაც რომ გამოჭყეოს თავი, სასწავლებელი მაინც დაჩუმიება მარტვილში, სადაც, დაწმუხებით შემიძლიან ვსთქვას, მოიტანს უფრო მეტს ნაყოფს, მინამ სხვაგან.

კიდევ ბევრი რამ შეიძლება მეოქვას ამ საგანზედ, მაგრამ მე შენთან არ შეგატულო თავი მკითხველს გრძელის წერილით. ვათავებ ჩემს წერილს და გუბნები მეგრულიის სამღვდელთობას:

ჩემსა სიტყვას თუ შეისმენთ, მაქვს მე თქვენთან სათხოვარი: სჯობს ერთმანეთს ხელი უწყოთ, არ ასაროთ თქვენზედ მტერი.

მარტვილელი.

მარტვილი.

1878 წ. 5-ს სექტემბერს.

ს.ო.შ. ლინი, („ივერიის“ კორრესპონ.). „სამბუჩა“-ლი თათარი გოჭის თავს მცდილებოდაც... ამისი არ იყვეს, ისრეა ჩვენს სოფელს ღიჩის ზოგიერთი მცხობა-

რების საქმე: სომხებს მოუხდომია ჩვენი ისრე ო ბორკილება, როგორც ზოგიერთ ქართლ-კახეთს სოფლებშია!! აი საქმე რაშია: ჩვენ რამოდენიმე გლეხი ლომიძეები თ. ნესტორ წერეთლის ყმები გახლავართ... დალცრის დემთმა—ჩვენი ბატონი კეთილი განია. ჩვენს შეუძლებლობას რომ ჭხედავდა, თითო გლეხს ორ-ორ თუმანს ან ცოტა მეტს გვჯერდებოდა ყოველისფერში წელიწადში და კმაყოფილიც იყო ჩვენგან... ჩვენი ბატონის იმედი რომ გვექნა, წელს შეგედრება გვინდოდა, რომ ჩვენი გარდასახადისთვის ცოტა მოეკლო... ეს რომ მათ მოურავს ვუთხარით—ის დალცრელი წასულა და ოც თუმანთ მიუყიდივართ წელიწადში ვიდაც ყულა სომხისათვის!! ახლა ეს უკანასკნელი მოგვადგომია და გვეუბნება: თქვენ ახლა ჩემი ყმები ხართ, და მე უნდა შემსახუროთ!!!.. ეს ძვენილის ბავიათ, ეს ხილებისა, ეს კომბოსტოსა და სხვა და სხვა და სხვა... გაგონილ! ისე გავკვიდე, რომ არც კი შეგვიტყვიან! იმ დალცრელს შეკულობინება მანცა, რომ ოც თუმანთ გვეიდა და ჩვენ ოც-და-ერთს, ან ოც-და-ორს ან მეტს თუმანს მივცემდით, ოღონდ სომხის ხელში არ ჩაგვეართო! რადის გვეოლის სომხის ბატონად, რომ ახლა ვაიყვანოთ!! მაგრამ ეს ყოველივე იმ დალცრელი მოურავის საქმე უნდა იყვეს. აღბათ ხახა დაუღობა ხახა გამშრალ-მასომხებმა, თვარა ჩვენი ბატონი აგრე როგორ გავწინავდა და როგორ შეგვიღიდა თავის კეთილ-ბატონობას!!! ჩვენ თხოვნა გვინდოდა ჩვენის ბატონისთვის, მაგრამ შენ ვერ ვნახეთ, ბათუმის მისაღებად წამანდა... ნუცა მალე მობანდეს, რომ შეგვიბრალოს და ის უკუღმართი კანტრასტი დაუხიოს თავის მოურავს, რომელიც ასე თავის ნებაზე იქცევა!..

გწსთქვათ, ჩვენ არ ვიყუეთ შებნალების ღირსნი, მაგრამ რა გავლენას იქონიებს ეს მაგალითი სხვა თავადებზე? თავადების და აზნაურების თავმა რომ ეს მაგალითი უჩვენოს სხვას—ნუ თუ ეს სასარგებლო და სასახელო იქნება მისთვის?!!

ესეც რომ არ მოგვემეტოს, ისეც ბევრია ჩვენს სოფლებში „დიდი თავის მქონე“, დავიდარბის მოყვანე და გაქნილი ვაჭ-ბატონები, რომლებს ხელში ვაზნდება ხოლმე ყოველი ხიდას გაკეთება, გზის გაყვანა და სხვა და სხვა ამ გვარი იჯარით სასადები საქ-

მეები, და რომლებსედაც ჩვენ სოფლებს გვამუშა-
გებენ და ჩვენ მოსაცემს ფულს ვა თითონ იკრავენ
ჯობეში!! აქლემს უთქვამს: „რომ არ დამახკებდნენ,
მთელს ქვეყანას ავიკიდებო.“ ასტკა ჩვენ სოფლებე-
ბის საქმე; რომ ათასი და ათი-ათასი ბრალი და უბ-
რალა წურბელები არ გვწოვდეს სისხლსა, ქვეყანასაც
დაგანჩენდით ჩვენის ოფლის მონადგაწით და ჩვენს
ყელმოღებებით ვიგლიდით.

დ. სოფლებლი.

2-ს სექტემბერს 78 წ.

— წარსულს პარასკევს, ესე იგი 22-ს სექტემ-
ბერს ჩვენი ორივე ქვეყნითი დრუჟინა მიწვეულიყო
ალექსანდროვსკის ბაღში სადილად ტფილისის მოქა-
ლანქეთა და ამქართვანს. ქალქელები მშვენივრად დაუს-
ვდნენ, ჩვენთა მეომართა, ძალიან კარგის სადილით
უმსაზიზძლეს, ღვინო და სორაგი ბლამად იყო და
მოწყობილობაც რიგანნი. სადილსედ მილიციანებებმა
ქსთქვეს ქართული სიმღერები ძალიან კარგად, ნამეტ-
ნაყად გრძელი მრავალჯამიერ. მილიციანებებმა სადი-
ლი რომ გათავეს, გამართეს ლეკური, ბევრმა ითა-
მაშა, მაგრამ მათშორის იოსებიშვილმა, ვახანამ და
სიდამონო-ერისთავამ ასე ლაზათიანად ითამაშეს, რომ
სამაგალითო იყო.

ლეკურის თამაშობის დროს მთელის ორის დრუ-
ჟინის ურიადნიკები იხმეს და შეიყვანეს კარაქქემს,
საცა საუხმე ქქონდათ გამართული ქალქელებს აფიც-
რობისათვის. საუხმესედ იყვნენ თ. გრ. ორბელიანი,
კაშენდანი, გუბერნატორი, ვიცე-გუბერნატორი,
სტრელკოვი ბრიგადის უფროსი ლენერალ-მაიორი
გურჩინი, დრუჟინისა და სტრელკოვის ბატალიონის
აფიცრები და სხვ. როცა ურიადნიკები შევიდნენ
კარავში და რიგსედ დადგნენ, თ. გრ. ორბელიანი
წამოდგა და შეძგევი სიტყვა უთხრა მილიციანებებს
ქართულად:

„ჩემო ძმებო! სისხრულით გილოცავთ მშვიდო-
ბით, გამარჯვებით და შინ-ნათლად დაბრუნებას იმ
დიდის საზარელის ბრძოლისაგან, სადაცა თქვენ, სა-
ქართველოს სახელის დიდებისათვის, გამოაჩინეთ ის
ძველად ნათქვამი ვაჟ-კაცობა, რომლითაცა იყვნენ გან-
თქმულნი თქვენნივე მამა-პაპები! საქართველო ჩვეუ-

ლია ბრძოლისა, და ან რომელი ხალხი არ ებრძოდა
ჩვენს ზატრას სამეფოს? არაბნი, სპარსნი, ოსმალები,
დაღისტნელები, ოთხივე კუთხით, დაუღალავად გვებ-
რძოდენ ათასის წლის განმავლობაში, ბევრჯელაგ გავ-
გაოხრეს, მაგრამ ვერ დაგვიმორჩილეს! თქვენმა მამა-
პაპებმა ხმლით დაიცვეს ქრისტეს სარწმუნოება, თა-
ვისი ენა, თავისი ლოცვა-საყდარი, ვიდრემდის დიდის
იმპერატორის ძლიერება არ მოეშველა საქართველოს.
— ესრეთნი იყვნენ თქვენნი მამა-პაპები, მამულისა-
თვის თავდადებულნი.

„ასლას სისხრულით და თავ-მოწონებით გვხედავთ,
რომ თქვენ, — მთი შვილებსაც, გადგასთ იგივე სული
მამა-პაპების ვაჟ-კაცობისა, ერთგულებისა, მამულის
სიყვარულისა; ამისთვის თქვენცა გმართებსთ, რომ
თქვენს შვილებს, იქვენს ძმებსა, მეზობლებსა ჩაუდ-
გათ თქვენი სული მამაცობისა, რომლითაცა თვით
მტერნი აქამოდის მოახსენებენ საქართველოს სა-
ხელსა.

„ვიყვარდესთ თქვენი მამული, შეძგული ღვთის
კურთხევითა; იყავით ერთგულნი დიდის იმპერატო-
რისა, რომელიცა არის მეფარველი და გამომხსნელი
ქრისტიანობისა, და ღმერთიც იქმნება მარადის თქვე-
ნი შემწე.“

ამ სიტყვის გათავების უძალ ურიადნიკებმა ერთ-
ბაშად დაიგრიალეს „ვეცდებითო.“ ქსთქვეს აქაც გმე-
ლი „მრავალ-ჯამიერი“ და გამოვიდნენ. ბოლოს წა-
მოდგა ბრიგადის უფროსი ლენერალ-მაიორი გურჩი-
ნი და ქსთქვა: კავკასის სტრელკოვის ბატალიონის და
ქართველთა ორის ქვეყნითის დრუჟინის სახელით მად-
ლობას ვუხდით ტფილისელთ მოქალაქეთა გულ-უხვად
დახვედრისათვის; ვისურვებ, რომ ქალაქი ტფილისი
ალეკსანდრულ იქმნას და ვსვავ სადღეგრძელს ქალაქის
მეთაურისას, მოქალაქეთა და ხელოსანთა საზოგადოე-
ბის წარმომადგენელებისას და ყველა მოქალაქეებისას
ტფილისისას.

მერე ყველანი ვინც საუხმესედ იყვნენ, კარგი-
დამ გამოვიდნენ, მთი წინ ხელახლად გაიმართა ფერ-
ხული, ლეკური და მხარულეობა. ორს საათსედ დიდ-
კაცობა დაიშალა, მაგრამ ბაღში კიდევ კარგა ხან ის-
მოდა ზურუნა, დაფა და სიმღერა.

ქართულს ბალობაზი

უთბუნნი უფ. არაგველს

„ამ მოკლე ხანში ძლიერ გახშირდა ღაპარაკი გალობაზე და იმის ნოტებზე გარდაღებაზე“ — ვიტყვი მეტ „ანაკველსაჲთ“ და რიცხვითა შორის „ანაკველმან“ გავზავნა გრძელი სტატია „ქართულს გალობაზე“ „ივერიაში“ დასაბუჯდავით. (№ 17 1878-ის წლის) ეს წერილი ეგებულა წერილებზე დიდია, რაც ქართულ გალობაზე დავიწერა წელს, რადგან ავტორს ნდამებია, რომ ქართული გალობის საქმე ყოველის მხრით დაუსატა მკითხველის სწავლადაცხადის. ბევრში ყურადღების ღირსია უფ. ანაკველის წერილი, ამისთვის ბევრსე კეთანხმებით, მაგრამ ჩემის ფიქრით შესანიშნავი შეცდომებიც უნდა იყოს მის წერილში. უფ. ანაკველის წერილში ზირველ გვერდზევე შესვლით შემდეგ სიტყვებს: „საქართველოში თხუთმეტი მგალობელი ვი ტუფილია, აინც წირვის გალობა იცის იმას ვერ დაუარქმევთ მგალობელს ჩვენ (იკულისხმება ქართველებს ე. ი. კახელებს, ქართლებს, იმერლებს, გურულებს, რაჭველებს და სხვებს) მარტო ერთი გვეყავს ნამდვილი მგალობელი, მღვდელი გრიგოლ კარბელავი, რომელსა მტკიცედ ახსოვს გალობის კილოები“. მე ის არ მინდა ვსთქვა, რომ მამა კარბელავმა ქართული გალობა არ იცის; არა, იმან ქართული გალობა იცის და უზირველესიც არის ქართულ-კახეთში, რადგან მასე უკეთესი იქ არავინ დარჩენილა. მაგრამ იმის თქმა ვი არ შემიძლია, რომ მამა კარბელავი იმერეთში, სამეგრელოში და გურიაში ზირველი და ერთად-ერთი მგალობელი დაგვარჩინოდა. იმერლები და გურულები ძლიერ მოყვარულნი არიან ქართულის გალობის, და იქ არც ისე ძვირია თითო და ორ-ოარი ზირვი მგალობლები ეკვლეისებში, როგორც ქართულ-კახეთში. მაგრამ ისინი სრულიადაც ვერ იცნობენ მამა მოხუც კარბელავს. ორში ერთი: უფ. „ანაკველ“ ან ის არა ცნობენ, რომ ქართველების რიცხვში იმერლებიც ითვლებიან და ან ის არა ცნობენ, რომ იმერეთშიც არის საყურადღებო გალობა. ზირველი ბევრის მიზეზის გარეშე უნდა ცნობდეს, ხოლო მეორე არის თუ არა იმერეთში ქართული გალობა — ღვილად შესაძლოა თქვენ და ბევრმაც თქვენისთანამ არ იცის. ამისთვის მე მინდოდა ცოტათი გამეცნოთ იმერულის ქართულის გალობის კილოთა და იქაურს მგალობლებთან.

მაგრამ ერთხელ კიდევ მოვიყვან „ანაკველის“ სიტყვებს: „ამ ცოტა ხანში ბევრმა გამოიჩინა ნოტის ცოდნა და თავიანთ ნოტებს (და არა გალობას) არქმევინამდვილ ქართულ კილოს, მაგრამ სულ სხვა ხასიათისანი არიან“. თუმცა ვერ არავინ ნახულა, რომ თავის „ნოტებს“ „ნამდვილ“ ქართულს კილოს არქმევდეს“, მაგრამ როგორც შემდეგიდან ხანს უფ. „ანაკველს“ უფ. მრეკლოვი ჭეკავს სახეში. ის ამბობს: „თუნდ ავიღოთ შრომა უფ. მრეკლოვისა, რომელსაც დაუწერია რამოდენიმე გალობა კილოზე და რომლებიც თბილისის სასულიერო სემინარიის გალობის მასწავლებელს გამოუერთებია გასასინჯავათ, მაგრამ ვის უნდა გაეშინჯა? — რასაკვირველია მოსწავლეებს, რომელთაც... შემდეგ გაშინჯვის კიდევ დაუწერეს. მეტად გარყენილია. ბევრი აი — უი, აქა — იქა, აი — აი ურქვიაო. ისევე ჰატრონს გაუგზავნეს“.

ვის არ გაუგონია რუსული „დედა-ისის“ ერთი არავი: „თურმე ერთმა გლეხმა მეორეს გულზე ზეღის ცემით უთხრა: უჰ, რა ტვილია ბატის ფეხებიო. — გიჭამიაო? — ჭკითხა მეორემ. არა, მე არ მიჭამიაო, მაგრამ ჩემს ბიძას უნახავს, როგორ სტამდა ჩვენი ბატონიო“. სწორეთ აგრეთ უფ. ანაკველის საქმეც. სიღვან სად გაიგო უფ. ანაკველმა, რომ უფ. მრეკლოვის შედგენილი კილო სემინარიის მოწაფეებმა განიხილეს და თავიანთი დამაბოლოებელი სიტყვა წარმოთქვეს. ან რა ავტორიტეტი სემინარიის მოწაფეები ნახა უფ. ანაკველმა, რომ მათ სიტყვას ისრე ერწმუნა და ამბობს: „ნოტები (და არა გალობა) სულ სხვა გვარისანი არიანო“ ე. ი. გარყენილი არისო. ყოველისფერს დავანებებ თავს, მხოლოდ ეს ერთი კიცხვად ესეთი ცდომილი სიტყვა რა აზრით უნდა იყოს მოგონილი. იქნება მისთვის, რომ შემდეგ ეს სიტყვები უფრო თამამად ეთქვათ: „ამდენს ნოტის ძახილში და სიარულში ის კაცი, რომლის თავშია დამარხულია ნამდვილი მამა-ზაპირი კილო გალობისა, გამოგვეცლება ხელიდან, როგორც მოხუცებული და წაიღებს ისე იმასთან, ვისგანაც მიუღია. მაშინ ვისაც როგორა სურს ისეთი კილოები შეადგინოს. აღარც არავინ დამწუნებელი იქნება და არც მომწონებელი“.

რავა ფიქრბოთ, უფ. ანაკველ, როგორ გუნებაზე იქნებოდა თქვენის წერილის წავითხვის შემდეგ ის ჩვენს კეთილის მყოფელები, რომლებსაც რამოდენიმე-ჯერ წამოუყენებია ჭაზრი, რომ ქართული გალობა ეკვლეისებში

რესულტად შეიცვალავს. ჩემის ფიქრით კი ისინი აკეთ ფიქრში იქნებიან: ქართველების გალობა ერთი კაციღა ყოფილა, ისიც ძლიერ მოხუცებული. მას იმის დღეს დადი ხანი აღარ ექნება და ქვით ქართული გალობა და მათი მიმდევარები! შარშანდელი თოვლივით გაუქრებათ ხელად-გან თავიანთი გალობა და მაშინ რას იზიენ თუ მარტო რესულტ გალობას არ ისწავლიანო“. სასინარულოდ ჩვენდა ეს ასრუ არ იქნება: იმერეთშია ანაის მგალობლები, რომლებსაც, მამა კარბელაგისა არ იუყეს, შეკვიძლია ნამდვილი მგალობლები დაუქმასოთ. მასსოვარი მგალობ-ლები იმასაც იტყვიან, რომ სულ ყოველგან რომ გადა-გარდნილას ქართული გალობა, გურიაში მანაც შენახულა და იქიდგან მობრუნებულაო. ახლაც შენიშნულა, რომ იმერეთში ყოველი ახალი სიმღერები გურიიდგან და ქო-ბულეთის მანრიდგან ვრცელდება. სხანს ისინი ყველანე უფრო მიმდევარნი ყოფილან სიმღერ-გალობისა. ამისთვის კიქონით იმედი, რომ ქართული გალობა მარტო ერთის კაცის თავში ჯერ კიდევ არ არის ჩამარხული. ღმერთმა კიდევ დიდი დღე მისცეს მამა კარბელაგს, რომ რამო-დენიც დაუგალებია, ერთი იმოდენი კიდევ დააქალოს ჩვენს შვეკანას—, მაგრამ უმათადაც ქართული გალობა საქარ-თველში ისრე არ მოიპოვება, რომ „აღარც დამწუნებუ-ლი იქმნეს და არც მომწონებელი“. ნამდვილი ქართული გალობა, სადაც არა გგონიათ, იქ მოიძებნება, მხოლოდ ჩვენ ნოტები ვისწავლოთ, რომ გალობის დაწერა შეგვეძ-ლოს და თუ ეს არ იქმნა დაკუთანხმებით, რომ ქართუ-ლის გალობის საქმე ცუდად წავა. მას ხელი შეუწყოთ მათ, ვისაც ქართული გალობის სადღეგრძელოთ ნოტების შესწავლა უნდა; ის ხუთასი მანეთი და მასე მეტიც მათ მოკანძრათ, რომ ჯერ ევროპული მუსიკა შეისწავლან (მადლობა ღმერთს თბილისშივე გააქს მუსიკალური სკო-ლა) და მეტე ქართულ გალობას საფუძვლიანად გაეცნონ. მხოლოდ ამ ნაირად საგანგებოთ გაზრდილი შეიძლებს გალობის ნოტებზე ხეიროანად გარდაღებას.

ახლა გარდავალ საკუთრად ამ წერილის საგანზე და მოგებასებით საზოგადოდ ქართულს გალობაზე იმე-რეთში.

ჩვენს ზატარა სამშობლოში—საქართველოში, რომ-გარც ხალხი, ისრე მისი მეფეები ძლიერ ზურადნი ყო-ფილან. მეფეები თავისი სამეფოს დიდებულთა ძლიერ ფილან. მეფეები თავისი სამეფოს დიდებულთა ძლიერ ხშირად მოიპატიებდნენ ნადიმზე. იყო მეფის სიუხვე,

გულ-ანდილობა, სახუჭარი და მოღსენა. მოღსენით სხვა და სხვა ნაირად იღსენდნენ. მონადიმეები: იყო ჩონგურ-სედ მომღერალი მშკენიერი ქალები; იყვნენ მეთარეები და სხვა მესაკრავები და იყვნენ მგალობლები, რომლებ-ბიც სამღვთო ლექსებს გალობდნენ და შეატყვედნენ ჩვენს მეფეებს და მათ დიდებულთა, ასე რომ მგალობლები მარტო ეკლესიასში არ იყვნენ სატირონი—მომადღებლებიც ისინი იყვნენ. ამ გვარად იმ დროს მგალობლებს დიდი ზა-ტივი ჰქონდათ და გალობის ცოდნა დიდ ბედნიერად ხდი-და მტოდნეს. ისწავლიდა თუ არა გალობას ვინმე კარგი ხმის მქონე, თუ გლეხი იყო ახსნაურობას შოულობდა მე-ფის წყალობით და თუ კეთილ-შობილი იყო—თოფ-იარაღს იძენდა, ან ცხენს და ან ადგილს და მამულს... დიდი ხანი არ არის, რომ ამ გვარ ბედში იყვნენ ჩვენი მგალობლები. გუშინ წინ მოკვდა და ახლაც არაინ ცოც-სალნი იმერეთში ისეთი მგალობლები, რომლებსაც თავის თავზე ასოვით ეს ყოველივე.

მაგრამ მგალობლებისთვის ბედი შეიცვალა. ისეთი წამქეხებელი, რომ გარც მეფე, მათ აღარ ჰყავთ. მეფე კი არა ამ უკანასკნელს დროს იმერეთში სასულაირო წოდე-ბის უფროსის ყურადღებაც მოაკვდათ მგალობლებს. სხვა-ში ყოველისთვის საქმე იმერეთის ეპისკოპოსმა ამ მხრით ვერ შეუწყო ხელი ჩვენს საზოგადოებას იმე-რეთში.

დრო თან-და-თან იცვლება და სხვა და სხვა ბედ-იღბლს გვიმზადებს, ეს ყოველივე კაცის ცხოვრებას და მისს ხასიათს ცხადად ეტყობა. ჩვენთვისაც ეს ნახევარი საუკუნეზე მეტია დრო შეიცვალა და თან და თან იცვლის ფერს. ამას იმერლების ცხოვრებაზე საზოგადოდ და ხა-სიათზე განსაკუთრებით დიდი გავლენა აქვს. სადაც იმე-რული წინეთ პირდაპირ გაივლიდა, ახლან იქ გამომავ-მოინდომებს; უწინდელი პირდაპირი გზა ახლან იმერეთში მიხლავნილ მოხლავნილია. ხასიათის ცვლილებამ იქონია გავლენა გალობაზედაც. ახლან იმერეთში ცხადი გასარჩევია გალობის ძველი და ახალი კილო. უწინდელი პირდაპირი უფრო განწოლილი და ადგილ ადგილ სასმენად სასია-მოვნო კილო—ახლან უმეტეს ნაწილად სმენის შემაწუნე-ბელის ხმის თრთოლით არის სასვე. ამ მხმის დასლაკვანს „კარბელაგის“ ანუ „გამშვენებას“ ეძახიან, და მეტ აგრე დაგუ-ძახებ. ეს გამშვენება, რასაკვირველია, დაფუძნებულია ძველს კილოზე, რომელიც ყველა მგალობლებისთვის ერთი და

იგივეა, მაშინ, როდესაც კილოს გამშვენება კარგს ხმასაც დამოკიდებული და სხვა და სხვაა. ზევით ვთქვი და ახლაც გავიმეორებ, რომ ახალი კილოს საფუძვლად ჯერ კიდევ ძველი კილოა; გალობას რომ ვინმე სწავლავდეს, უსათუოდ ძველს კილოზე ასწავლიან.—გამშვენება ვი თვითონ მასწავლის საქმეა, მან უნდა უფროს სხვაგან და სხვაგან და ისრე დაისწავლოს. ამისთვის ახალი კილო ძლიერ შემუშავებულ დაქნილ ხმას თხოვლობს. არიან მგალობლები, რომლებიც მარტო ამ მხრით არიან შესანიშნავნი ე. ი. ძლიერ ტკბილი და დაქნილი ხმა აქვთ; გალობები ვი ცოტა იციან. მათ რიცხვში უკვლავ შესამჩნევი არიან გურიაში მოსიშლერე—მგალობელი დ. გუგუნავა და მისი შვილი ს--ნი. არიან მგალობლები, რომელთაც მთელი სწავლობელი გალობით იციან, მაგრამ საზოგადოებაში არ გალობენ, რადგან ახალი კილო არ შეუყვარებიათ. მათ შორის საყურადღებოა დ. ხონში ძღვ. ვასილ ქუთათულაძე მგალობლის იღუმენის ვასილის შვილის შვილი და დეკანოზის კიდევ საქები მგალობლის ანტონის შვილი.

ნოტებზე გარდასვლამდე ძველი კილო უფრო ადვილია, და რადგან ის არის საფუძველი ახლისა, თუ იქნა, ის უნდა იქნეს გარდაღებული. გალობის ძველ კილოზე მტოდნები არიან; პირველი მათგანი და უპირველესი მგალობელი იმერეთში პატარსკვიში მოხუცი სიმონ კანდელაძე, ეს არის ერის კაცი; ამ უკანასკნელ წლამდის იმერეთის უპირველესი მგალობელთა რიცხვში უკეთესი ადგილი ეჭირა. ახლა შეუძლებლობისაგან იქ აღარ ითვლება. იმის გალობის ცოდნაზე ამის მეტი არა ითქმის რა: ის არის უკეთესი მგალობელი იმერეთში, გურიაში და სამეგრელოში. მხოლოდ როცა მას თანასწორი ამხანაგები ჰქონდა, ასე იტყოდნენ: სიმონმა უკვლავ უფრო ბეგნი ჭრელები (КОНЦЕРТЬ) იცისო. თვითონ ვი პატარსკვიში მოხუცი პირ მთუნეველად ამბობს: „დავით ჩხარელს“ (გვარად შოთაძე იყო; მშენიერი მგალობელი დაბა ჩხარდგან) რა იმისთანა ჭრელი ჩაჭყვა საფუძვლით, რომ ზევით აღარაის დაგვრჩენიაო“ მეორე საყურადღებო მგალობელი არის ძღვ. ვასილ ქუთათულაძე. ერთს ვი ვიტყვი ამ მგალობელზე, რომ ისენი ძლიერ კარგს იქმოდნენ რომ თავიანთ გალობას უფრო ძვირად აფასებდნენ. უკვლავის ასე არ იქნება, ქართულ გალობას დაუბრუნდება უწინდელი პატარის ცემა*).

* ამბობენ რომ ეს მგალობელი თურმე აგრე ხუმრობს: „ხოთ მანეთ ვინც მომცემს, ჩემს გალობას ახლავე მივუჭრილი“.

მათ გარდა არიან განთქმულნი მგალობლები, რომლებიც მაც რჩევი კილო საფუძვლიანად იციან, მაგრამ ახლაც გალობენ. გალობის საკეთილ-დღეოთ უფრო კარგი იქნებოდა, რომ ესენიც ძველ კილოს დაუბრუნდებოდნენ და იმავე იგალობებდნენ.—გურიაში ანტონ დუმბაძე, რომელსაც ძლიერ ტკბილ ხმასაც უქმებენ, განსაკუთრებით ბანს და ძღვ. ჩხატარაიშვილი. იმერეთში: ნიკო მექმარიაშვილი ანხანაგებითურთ და მეგრეთში — დიტო ჭლაკანიძე.

რაც შეეხება იმას რომ იმერულს გალობაში აი-უი, აჰა-იჰა, აჰაია და სხვა ურევიაო, ეს ამოდენადვე საშიშარია არ არის. იმისთვის, რომ კარგი მგალობლები აი-უის არ იმხიან. ეს მხოლოდ იმის ხვედრია, ვისაც რჩიოდე რამ უსწავლია და თავი მგალობლად მიაჩნია, ესეც რომ არ იყოს აი-უი ქართულის გალობის უმთავრეს ნაკლებობას არ შეადგენს, რომ მარტო მითი მოლად გალობა გარეწილად ჩაითვალოს. მხოლოდ ეს არის რომ იმერულს სხვაზე უფრო ეხერხება აის თქმა ვინემ ხმის ერთ მანძილზე ან-ზე გაჩერება, ეი-ს თქმა, ვინემ ე-ზე გაჩერება და სხვ. მაგალითად ვსთქვამთ გალობით მამა უნდა ითქვას და პირველი მარცხელი ერთ დაქტინია (○) მოგიერთი იმერული მგალობელი ვი აგრე იგალობებს:

ქქუ
 მამა-იამის მაგივრად, რომ იგალობოს ○. ეს მაიწერება, მეთქვი, უცოდინარეობას. მაინც არ იქნება სასარგალო, რომ ზოგიერთი მგალობელი ამ ნაკლებობას დააკვირდეს.

ზოგიერთაგან გამოვიჩინა კიდევ, რომ იმერული გალობა სიმღერას გავსო, ეგვლისას და ღოცვას მაგვარნი გალობა არ შეშენისო. ამის მოქმედი ნეტა შეადარებდეს რუსულს ობიზოდის გალობას რუსულსავე ახალს გალობას, რომელიც რომელიმე ოპერის ნაწილს ჰგავს. მაშინაც იტყოდა—ოპერა ეგვლისას არ შეშენისო?

მაშასადამე, თუ იმერეთში საეკლესიო გალობა ჯერ კიდევ არსებობს, რა საშუალება უნდა ვინმარათ, რომ ეს გალობა მეგრისათვის მაინც არ გაგვიჭრეს ხელიდგან?—ჩვენ გემართებს რაი საქმე: პირველი: ქართულს გალობას სა-მოქალაქო უფლება მიენიჭოს; მეორე: ქართული გალობა ნოტებზე უნდა გარდავიდეთ. ქართულის გალობის სა-მოქალაქო უფლება რაში მდგომარეობს ამას მაგალითად სოციალისტები:

დახა ხონში ამ უგანსკულ დროს იყო ერთი ძველი-
 ნიუნი მგალობელი სიმონ ფირცხლავა ეს კაცი იყო კუტი-
 იელა თავის სახლში და ამოადებდა მონურებს მღვდელად
 ამასთანვე გალობასაც ასწავლიდა, ვინც მონურებს და
 განსაკუთრებულ სასყიდელს მიიღებდა. გალობის სწავლებას
 დიდი მეტადინეობა სჭირდებოდა, შესაფერ სასყიდელს
 მას ვერ ამდევდნენ და ამ გეგმად ეს სასწავლებელი კაცი
 თავს ვერ იჩინებდა, ამ დროს იმერეთის ეპისკოპოსად
 იყო განსჯენებული გერმანე გოგოლაშვილი. ამ კაცმა თუ
 მისმა მოწინავემ—ეს კაცად არ ვიცი—გუტს მგალობელს
 სწავლებს ხანინიდან დაუნიშნა სამი თუმანი წელიწადში
 მინამ ცოცხალი იქნებოდა. ამ მგალობელმა ბერს ასწავლა
 გალობა, ბერს დავიწყებული გასსენა, ხსენებ ბერის
 იმერეთში მისი ხასწავლი მღვდლები და მგალობლები და
 სხვანი. მისს დროს ხონის სობორში მწუხრზე და
 ცისკარზე წიგნი ორჯერაც არ წაიკითხებოდა—სულ გა-
 ლობა ისმოდა. აგრეთვე ეძლეოდა სამი თუმანი გელათის
 სობორში დიმიტრი კანდელაკს; რომელიც ასევე ცოც-
 ხალია. გამოცვალა გერმანე ეპისკოპოსი და მომანდა
 მისს ადგილზე მ. უ. აწინდელი იმერეთის ეპისკოპოსი
 გაბრიელი. მისის მოსვლის შემდეგ მისს ქართულ მგა-
 ლობებს ცოტა არ იყოს აწესდათ ზატივი; მიწული
 ადგილი რუსულმა მგალობლებმა დაიჭირეს. ქართულ გა-
 ლობას „უფალო შეგვიწყალეს“ მეტი თითქმის არაფერი
 ერგო! სადღას ქართული გალობით ცისკრის ან მწუხრის
 ერთიანად გატარება!... წაერთვა სამი თუმანი მოხურს
 დიმიტრი კანდელაკს, რომელიც სხვაგან თუ არა გელათს
 მანც არ მოაკლებდა ქართულს მგალობლებს. ხონელ
 სიმონს კუტსაც (ასე ეძახდნენ) წაერთვა სამი თუმანი.
 სიღარბებში გარდაიცვალა ის კაცი, რომელიც სასულიერო
 სემინარიობას ასრულებდა იმერეთში.... წართმევა თუ არ
 ქართულ გალობას სამოქალაქო უფლებები?! ერთი და რამ
 არ არის შემდეგი მაგალითები: ქუთაისს სობორში ქარ-
 თული მგალობლები ორ შინად გალობენ, როცა წირვა
 ქართულად სრულდება. ამ დროს საიდგანსაც გახდებ
 რუსული გალობით დაგვიანებული რელიქტი და თვალ და
 ხელს შუა წაართმევს გალობას ქართულ მგალობლებს
 ქართული მგალობლები იძულებული არიან ეკვლისიდან
 გარედ გაიპარონ და მასობურ ეკვლისაში განაგრძონ
 თავიანთი გალობა....

მეორე საშუალება—გალობის ნოტებზე გადაღება.
 ღოგორც ზევით მოგახსენეთ ამ აზრის მისასწავლად სჭი-

რთა განკუთვნილი მოსურნე და ნიჭიერი ახლ-
 განდები... საყველ-ზურთოთ ეს საქმე არ გაკეთდება...
 შირველი საშუალება—ფულია სჭირბო. ამ მხრით მაგა-
 ლითი მოკვდა მისმა ყოვლად უსამღვდელოესობამ გორის
 ეპისკოპოსმა ალექსანდრემ. მივბამთ მას!..

ლ. ივერიელი.

19 აგვისტოს 1878 წ.

საპოლიტიკო მიმოხილვა

მოკვლავს სიტყვა, რომელიც წამოხსთქვა დეპუტატ-
 მს (სოციალ-დემოკრატმა) რეისტადში:

„უკვლავს უწინარეს უნდა წავსარჩლო ჩემს დასს
 და ვაღვიარო, რომ მას არავითარი კავშირი არა აქვს
 იმ ავ-განობასთან, რომელიც ჩვენდა სამწუხაროდ მოხდა
 ამას წინადა; უნდა მოვთხოვო მთავრობას—დავანახოს
 რაც გამოჩინა გამოძიებამ ორთა ავ-განობა შესახებ (ე. ი.
 ჭედელისა და ნობილინგის). სოციალ-დემოკრატთა დასი
 არაფერს არ მოითქმის, რომ ამ გვარი კაცები გადაჭვი-
 დონ მას. ამ დასისა და ნობილინგის შორის არავითარი
 ურთი-ერთობა არ სუფუკდა. რა წამსაც შევიტყუე სამწუ-
 ხარო ამზავი, მაშინვე გამოვიტყუე ჩემის დასის კაცებს—
 ჭქორდა ნობილინგს რამე ურთი-ერთობა ჩვენს დასთან
 თუ არა, და უკვლავ მხრითამ მიმასუხეს, არაო, მაგრამ
 ერთმა ოფიციალურმა დეპუტამ კი, ავ-განობის უმაღ, გა-
 დაკვიდა ნობილინგი. რისთვის დაჩხა ეს დეპუტა დაურ-
 ლეველი? ხმა დავარდა ვითომ რაღაცა შეთქმულობა სუ-
 ფერო იმპერატორის წინააღმდეგ. რატომ მთავრობა წინ
 არ აღუდავ ამ ხმას, რომლის უსაფუძვლობა იმანც ისე
 კარგად იცოდა, როგორც ჩვენ? მართლად და უდროოდ გა-
 დიცვალა ნობილინგი; სასამართლოს წინაშე რომ წამო-
 ყენებინათ იგი, უსათუოდ წინააღუდეგობდა იმ ბრალდე-
 ბულებას, რომელსაც გეწამებენ ჩვენ ამ უმად. აწინდელი
 სოციალ-დემოკრატთა წინააღმდეგ მიმართული დევნულო-
 ბა გავარნებს საშუალ-საუუენოის ბნელ დროებს. ამ დე-
 ნულობის აზრი ადვილი გასაკვია: უნდაღათ, რომ სო-
 ციალ-დემოკრატთა მოღვაწედ ჩადინათ რამე გულ-მსუ-
 ბუქი და წინ-დაუხედავი მოქმედობა. მრავალი განხილება,
 რომელიც ამ ბოლოს დროს დადგენილ იქმნა მის დი-
 დებულების შეურაცყოფაში დანაშაულობისათვის, — ეს
 მრავალი განხილება, მეტი, თავსა სჭირს არამც თუ მარ-

ტო მთელს გერმანიის ხალხს, არამედ ნემენცის მოსამართლეებსაც. ახს დააკვირდით იმ ზირთ, რომელთაც დაეჯავთ ბრალი ამ დანაშაულობაში და მიბძნეთ თუ რამდენი სოციალ-დემოკრატია მათ შორის? სოციალ-დემოკრატობის არსებითი ვითარება (შინაარსი) არამც თუ სოსოციალურებში, არამედ თვით ამ პარტიამაც ან იცის რიგინანდ. მაგრამ თუ ეს ცოდნა პოლიტიკას უნდა მოეკითხოს, როგორც ახალს კანონს ქსურს,—ეს ხომ მეტი-მეტია, რადგანაც პოლიტიკას აქამდისინ არ გამოუჩენია თვისი მეტნიკებითი განვითარება. ტრევილ-უბრალოდ სდე-ბენ ბრალს სოციალ-დემოკრატებს, ვითომ იგინი საკუთრებას ემტყრებინ, ამათ ქსურთ მხოლოდ შესცვალონ აწინდელი მდგომარეობა შრომისა და მიწის მფლობელობისა, მაგრამ თუ ახალს კანონს მიიღებთ, აი მაშინ მიეცემა შიში საკუთრებას,—იმ გვართა საკუთრებას, რომელთაც რაც მცირე რამ ახადიათ დიდის შრომითა და ტანჯვით შეუძენიათ.

პატარებო, იყო დრო როგორც იგინივე სახელმწიფოს მალავწენი, რომელნიც ესლა ჩვენს დასს აღმაშფოთებლად ქრატხეე, დასსლოკებული ურთიერთობა ქტანდათ ამ დასთან, რათა ეშოვნათ ამხანაგები იმ ბრძოლისათვის, რომელიც ქტანდათ მათ ღებურალებთან. 1861 წლის აქეთ ვიღებ მონაწილეობას მუშა კაცთა მოძრაობაში. 1863 წელს შესდგა კომიტეტი, ლეიპციღში და აგრეთვე სხვაგანაც, რომლის თარსნობითაც უნდა გამართულიყო გერმანიის მუშა ხალხთა საერთო გრება. იმ დროს ლეიპციღში გამოხნდა ჩვენ შორის ვიღაცა ეიხლერი, ბერლინიდამ მოსული, რომელმაც გამოკვიცხდა, რომ პრუსიის მთავრობისა და სახელდობრ ბისმარკის მოხდობილობითა ვარ გამოგზავნილიყო, რათა რჩევა დაუღვათ მუშა-ხალხის მდგომარეობის გაკეთების შესახებ და ამისთანავე გვითხრა, რომ მთავრობა ამ საგნისათვის საჭირო ფულსაც მესწირავსო. ლეიპციღის კომიტეტმა არ თანაურხმა ამ წინადადებას. ესლა ეს კაცი, ეიხლერი, პოლიციის წევრია აქ, ბერლინში. პრუსიის მთავრობა დასსლასანაც *) ცდილობდა დაახლოკებას, და იმისთვის თვით ერთი გორლოის კარის კაციც შუაგაცობდა. მაგრამ დასსლალი უარხედ იღგა, ვიდრე თვითონ ბისმარკმა არ განუცხდა მოლაპარაკების სურვილი. მართლად და მიუვიდა დასსლალს ბარათი, თვით ბისმარკის მიერ ხელმოწე-

რილი, რომლითაც იწვევდა მას ბისმარკი მოსლასაპარაკებლად. ამას მოჭევა შემდეგ დასსლალისა და ბისმარკის შორის მრავალი პირის-პირ მოლაპარაკება. ბისმარკის მოსამსახურე დარიგებული იყო, იმ საღამოს, როდესაც ბისმარკს დასსლალი ჭეჟანდა ხოლმე სხვა ყოველი სტუმარი უგან უნდა გაებრუნებინათ; ასე რომ ერთხელ პავარიის ელინიც კი არ შეუშვეს ბისმარკთან, თუმცა მძიმე საქმისთვის იყო მისული. ბოლოს, როდესაც დასსლალმა დაინახა ბისმარკის გულის უწრთელობა, მოსპო მასთან მოლაპარაკება. დასსლალი წინააღუდა იმ დას მილიონიან პრეკეტს, რომლითაც უნდოდათ მუშების ამხანაგობების დაარება. აი რა უზასუხა თვით პრუსიის გორლომა სილეზიის მუშაკთა დეპუტაციას: „მუშა ხალხის მდგომარეობა უფროსამწუხაროა, ვიდრე აქამდისინ მეგონა. აი გარეშე საქმეს (განსაცდელს) რომ ავიცილებთ თავიდაცან, მაშინ მივეყვებით მუშაკთა საქმის მომართვას კანონიერის გზით“. ამ დეპუტაციის მოთავე, უფ. პაული მიღებულ იქმნა აგრეთვე ბისმარკის მიერ. როდესაც პაულმა მოსთხოვა ექსი-რგაათასი ტალერი მწარმოებელ ამხანაგობის დაარსებისთვის, ბისმარკმა უზასუხა — ახს ეს მცირე რამ რა სათქმელიაო, და სთხოვა პაულს დაეკლო მას სილეზია, დაეთვლიერებინა მუშაკთა მდგომარეობა და ეცნობებინა ბისმარკისათვის, რადგანაც ჩემს მოხელეებს, სთქვა ბისმარკმა, მაგ საქმეში არა ესმისთ რაო. (სიცილი).

მთავრადის ხარჯით დაარსდა იმ დროს მწარმოებელი ამხანაგობა, მაგრამ მისი გამგებელი განგე ისე კუჭრობოდენს საქმეს, რომ არა გამოსულიყო რა და მით დამტკიცებელიყო ვითომ უგარგისობა ამ გვარ საქმისა. დასსლალის სიკვდილის შემდეგაც არ გათაკებულა მისვლამოსვლას მთავრობისა და მუშა ხალხის მოძრაობის მოთაკეთა შორის ვიდრე 1871 წლამდე, როდესაც მუშაკთასნილეს თვალები. მთავრობის პოლიტიკაც შეიცვალა. მაგრამ ამ ბოლოს დროსაც, უგანსხეულ არჩეუანის დროს, თუ არ თვით მთავრობა, მისი მომხრე დასი მაინც ეუბნებოდა სოციალ-დემოკრატებს — თქვენი კანდიდატი (ბერლინის მეორე საარჩევანო განყოფილებაში) გადაყენეთო და ჩვენ სხვაფრივ დაგეხმარებითო თქვენს მიდრეკილებაშიო. აქნება მოვიოეს ვიდე იმისთანა დრო, როდესაც პოლიციის ხელმეორედ უმაგნებელად ჩასთულის სოციალ-დემოკრატთა მიდრეკილებას, თუ კი ჯეროკან მხრიდამ (ე. ი. მთავრობის მხრით) ამისათვის ჯეროკანნი ნიძინი შეამჩნია.

*) მუშა ხალხის მოძრაობის მოთავე იმ დროში,

„ეკველ“ ეს სოციალ-დემოკრატთა მიდრეკილებანი. რომელთაც თვით მთავრობა უმართავდა ხელს, უნებ შეიქმნენ საშიშნი საზოგადოებისათვის. ახლად წამოყენებულს კანონს რომ დააკვირდეთ დაინახავთ, რომ იგი შიშს უქადის კერძო საკუთრებას და მით ძვირფასს იარაღს ამოღებს სოციალ-დემოკრატთა დასს. ბატონებო, ნუ თუ აწინდელი წყობა საზოგადოებისა არ არის დადგენილი ძველის წყობის ნანგრევზედ. ნუ თუ პოლიტიკისა თუ ეკონომიკის მხრით შესაძლებელია ახლის რისამე დაშვება, თუ უწინარეს არ დაირღვა ძველი წყობა? თუ ყოველი მიდრეკილება, რომელიც ამ წყობის შეცვლისათვის არის მიმართული, დასჯილ უნდა იქმნეს. მამ აწინდელი წყობა სამართლიანად შეუცვლელი უნდა დარჩეს. არა მგონია, რომ ეს თვით მთავრობამ, რაც უნდა ძველის მიმდევარი იყოს იგი, მოინდომოს ან შეიძლოს. გარდა ამისა უნდა მოგახსენოთ, რომ თუ მიიღებთ ახალს კანონს, მაშინ ყოველი წარმატება მეცნიერებისა შეუძლებელი იქმნება, რადგანაც იგი წარმატება ჩაითვლება, როგორც საზოგადოების წყობის ძირიანად ამომგლეჯი. შეუძლებელია, რომ ახლმა კანონმა სრულიად გააუქმოს ის მრავალი მათხრებილება, რომლის დაკმაყოფილებაც სხვა ქვეყანაში კანონიერ გზაზედ არის მომართული. ამ მათხრებილების წინაშე პირის შებრუნება ხომ არ შეიძლება აქა და ეს მათხრებილება აგრეთვე სოციალ-დემოკრატთა დასის პრეტენზიაში არის ჩართული, მუშახნი ყურ-მოჭრილ უმსაყვეთ კი არ მისდევს თვით წინამძღოლებს, არამედ საკმაოდ თავისუფაა და თვითარსნი. ძნელად მოიპოვება სხვა რომელიმე საპოლიტიკო დასი, რომელსაც იმოდენა დაბრკოლება ედოს გზაზედ და რომელზედაც ისე ფხიზელი თვალი ეჭირათ, როგორც სოციალ-დემოკრატთა დასზედ. შეგიძლიანთ ამოწვევით დასის მოთავენი, მაგრამ თვით დასის გაქარწყლება შეუძლებელია. თუ ახლის კანონის ძალით აღგვიგრძნავთ ჩვენს ლიტერატურას, მაშასადამე უნდა აღვრძნოთ იქმნეს ყოველი თხზულება, რომელიც შეეხება იმგვარივე საგანს. თუ გინდათ მოსპოთ სოციალ-დემოკრატთა, მაშასადამე უნდა იმავე დროს მოსპოთ აღებ-მიცემობა, დახურათ ყოველ-გვარი ქაჩხახები, ამოწვევით რეინის გზა და ყოველ, რადგანაც უნდა იცოდეთ, თუ რა მტკიცედ დაერთიან ეკველ ამას, ჩვენი დასის დედა-აზრნი. ბუერს ჩემის დასის მოღვაწეს განუცხადებია სურვილი, რომ ახალი კანონი მიღებულ იქმნეს, რადგანაც იგი თვით ამ დასსვე

მოუტანს საზოგადოებასა. ჩვენის დასის მოღვაწენი შეიკრიბებიან ოთხ-ოთხი ან ხუთ-ხუთი კერძო სახლში. და საიდუმლოდ, ოჯახობაში უფრო მეტი თანამგრძობელი მოიპოვებიან ვიდრე საჯარო მოქმედებით. თუ მიიღეთ ეს ახალი კანონი, უეჭველად სასრუნველად ის გაგინდებთ — აკები! სოციალ-დემოკრატთა ხალხისთვის საპოლიტიკო ოცნებად არ გადაქცესო, როგორც ერთს დროს არსებობდა საწმენებოთი ოცნება, რომლის მომხრენი წინააღმდეგენ თვით სახელმწიფოს და ეკვლესიასაც თვისთა წმენების დასაცველად. თუ გინდათ ჩვენის ყურნაღვასეთობის აღკრძალვა, უნდა აგრეთვე ისიც იფიქროთ, თუ რა სიმორცხედ გასწევს ამ გვარი ძალ-მომხრეობა. გერმანიაში არსებობს ამ უამად თქვესმეტი ამხანაგობის სტამბა, სადაც მუშაობს სამახვედ მეტი კაცი. ახალი კანონი უქადის ამათ სიმშლს. ამ კანონის ძალით უნდა სრულიად გაგლახავდეს 2500-ზედ მეტი მუშა, რომელთაც იმ ამხანაგობაში ჰქონდათ გაცემული თვისი მონაგარი და დაზოგვილი ფუფუები. უნდა მოგახსენოთ, რომ ჩვენს თხუთმეტის წლის მოღვაწეობას და ქადაგობას არ აუტყენის იმოდენა ძულვა წინდელის წყობისადმი, რამდენსაც მოიტანს ეს ახალი კანონი. მუშაობს შეწვევაში ბუერველ დაუბრკლებლათ სოციალ-დემოკრატები, მაგრამ სრულიად უსაფუძვლოდ კი, სმიზად აგვისინია, მუშაკთა მდგომარეობის გაკეთება მუშაობის მოსპობით სულელობა. ამ მდგომარეობის გაკეთებისათვის საშუალება არსებობს ჯერ-ჯერობით მუშაკთა ამხანაგობებში, იმ ამხანაგობებში, რომელნიც ავთ-მყოფთა და მოხუცთ აძლევენ შემწეობას, და რომელნიც ხარჯვენ ამისათვის წელიწადში 400,000 მარკას. ახალი კანონი მოსპობს ამ სიკეთეს, ამ კანონის მიღებით უნდა მოსპოთ ზემოხსენებულ ამხანაგობათა ქონება, რომელიც, — ამას გონსეკრატურებს ვუბნებთ, — ეწინააღმდეგება სიგლახაკს. იქონიეთ აგრეთვე სახეში საკეთილყო მოქმედება ჩვენს მიერ დაარსებულის განათლების ამხანაგობა (საზოგადოება), რომლის მოღვაწეობას ახალი კანონი არამც თუ დააბრკოლებს, არამედ მოსპობს. ახალი კანონი უფრო შორს არის მიმართული: უნდათ დაკეტონ ეკველ სასტუმრონი, სადაც კი სოციალ-დემოკრატები დაიარსებიან; თუ მართლაც ასე მოხდა, მაშინ სოციალ-დემოკრატებს სხვა აღარაფერი არ დარჩებთ, როგორც დიჭირონ საქმე იმ სასტუმროს პატრონებთან, რომელნიც იმპერციის ერთგულნი არიან და მით პოლიციას შეატყობენ — აი აქ არიან სოციალ-დემოკრატებიო. ბარემ ეკველ

სასტუმრო იქმნეს დაკეთილი. უფრო უკეთესია. სოციალ-დემოკრატია მთავარად არა არეულობისათვის, არა ძალმომრეობით რევოლუციისათვის, როგორც ჭყმა-მებენ მას. მთელს გერმანიაში არსებობს მხოლოდ ერთი დასი, რომელსაც აქვს იდეალი; ეს დასი არის სოციალ-დემოკრატია დასი. ჩვენის დასის წევრად არიან არა მარტო ხელის მუშა კაცნი. ყოველ წრეში მოიპოვება ჩვენი მომხრე, გამოჩენილი ბუნების მეცნიერნიც გვეზმარებიან ჩვენ საქმეში. ტყუილად ახრებენ აგრეთვე სოციალ-დემოკრატის ვითომ იგი უწვევს კაცს ღმერთისადმი რწმენას. არც კი ვიცი, რა ურთიერთობაა შესაძლებელი საწმინტოებისა და სოციალ-დემოკრატთა დედა-აზრის შორის. აწიდეღის ეგვიპტის გამოჩენილი მოწინააღმდეგენი, შტრაუსი, რენანი და სხვ., სრულიად აზრეთუნიან სოციალ-დემოკრატთა დასს, და მათ თხოულებებს მუშები არ უდჯობენ; ეს წიგნები უფრო შემდეგბელთათვის არიან. ამ მხრით სოციალ-დემოკრატია მისდექს მხოლოდ მეცნიერებს, რომელსაც სტდილბახს ხორცში და კაცში ჩაუჩერებს თვის ხალხს. ეს ხომ არავითარ შიშს არ მოასწავებს! თუ მუშა ხალხს, ახლის განზრის ძალით, წაართმეოთ ყოველ-გვარ საზოლიტიკო უფლებას. იმულებულ უნდა იქმნეთ აგრეთვე განთავისუფლეთ იგი ყოველ-გვარ საზოლიტიკო მოვალეობისაგანც, განთავისუფლეთ ხარჯისაგან, ჯარში შესვლისაგან. მაგრამ ნუ დაივიწყებთ, რომ ამჟვე განზრის ძალით მუშა ხალხი დეებს თითქმის მოპირდაპირეთ დანარჩენის საზოგადოებისა. მოჭეკება თუ არა ყველა ამას ის, რის აცილება ყველას ერთ რიგად გვსურს, ე. ი. მოჭეკება თუ არა ძალ-მომრეობითი რევოლუცია — მომინდვან თქვენს გარდაწყვეტილებას. ჩვენს პროგრამაში მოხსენებულია, რომ მხოლოდ ერთი საშუალება სუფიერ რევოლუციის აცილებისათვის — ცვლილება, და ეს გარემოება მინისტრებს მინდა მოვარგონ. მთელს ისტორიაში არ არის იმისთანა რევოლუცია, რომლის აცილება შეუძლებელი ყოფილიყო, დროსად რომ მოკედინათ ჯეროვანი ცვლილება. თუ თქვენ, ბატონებო, მიიღებთ ახალს განზრს, მით არამც თუ არ გასწყვეტათ, არამედ იმ გზასად დაგვარებთ, რომელიც არც ჩვენს გვსურს და სახელმწიფოსთვისაც შიშს მოასწავებს. ამიტომ გთხოვთ, ისე მოაქცით ახალს განზრს, როგორც მოქცევა არის მხოლოდ შესაძლებელი: ჩაკლეთ ხაფხაქ ქალაქის კოლოფში“.

(ადგილის უქონლობის გამო ბისმარკის სიტყვას შემდეგ ნომერში იქნება დაბეჭდილი).

ხალხთა შორის პოლიტიკა ევროპაში თან და თან უფრო ინტენსივად და იმ კვარ გარემოებაში შედის, რომელიც არამც თუ მშვიდობიანობას, არამედ უფრო უმეტესს არეულობას და გა-გაგლასს მოასწავებს, ვიდრე შან-შანდელი ომიანობა. ბერლინის კონგრესს ხომ, როგორც მოგეხსენებათ, ჯერ არავითარი მტკიცე შედეგი არ მოუტანია და მისი განზრება არსე-ობს უმთავრესად მხოლოდ ქალაქდზედ. უარესი: მას მოჭეკა მხოლოდინის სრულიად წინააღმდეგი. სახელმწიფონი თითქმის იმისთვის შეიკრახნენ ბერლინში, რომ მშვიდობიანობა დაეცვათ ევროპაში, ის კი არა თუ ბელგანის სახეგარ კუნძულსად ბრძოლას, ესეა იქმნება უფრო თავგანწირულს, ვიდრე უწინ, ბოლო სრულიად არ უჩანს; ევროპის სახელმწიფოთ თითქმის უნდოდათ იმ გვარად მოემართათ ომსადეთი, რომ იგი ერთის მხრით დატულ ყოფილიყო გაქარწყლებისაგან, მეორეს მხრით ძალას მისცემოდა მომავლის წარმატებისათვის, ის კი არა თუ ომსადეთის სახელმწიფო, ბერლინის კონგრესის შემდეგ ვიდურსად არის მიმდგარი და სახელ გატყვილი თვის ქვეშევრდომთა წინაშე. ღამის შესდგეს ვიდრე ახალი კონგრესი საშუალების მოპოებისათვის, რომელითაც სისრულეში უნდა იქმნეს მოყვანილი ბერლინის კონგრესის განზრება.

გარდა ამისა აყალ-მაყალს მოასწავებს ვიდრე ესეა წამოზღვარი ავგანისტანის საქმე რუსეთისა და ინგლისის შორის. გუშინ აღმოსავლეთის საქმე, დღეს ავგანისა! ახლა იტვიან ცნობრება დადურებულიაო, უფერული და გულ გამოცდილიაო. რუსეთს, როგორც მოგეხსენებათ, ამ ბოლოს დროს უფრო მომეტებულიად აზისაგან ეჭირათვლი, სვანც ბლომა ადგილიც დაიპყრა. ამ დაპყრობის მიზნად საზოგადოდ ის იყო წამოყენებული ვითომ იმ ადგილებზედ ველური და ავანავი ხალხი ცნობრებო და ამის გამო რუსთ-აზიის საზღვარზედ მუდამ უწესობა სუფიერო. ვიდრე ის ადგილები დაპყრობილი არ იქნებიანო, ამ უწესობას ბოლო არ მოელებაო. ამ გვარად მიუახლოვდა რუსეთი ავგანის ქვეყანას, რომელსაც მეორის მხრით ესაზღვრება ინგლისის ინდოეთი. ინგლისელებს თქირი მოუვიდათ, ვაი თუ რუსები ზედ ინდოეთის საზღვარს მიადგენო და შეტაკება რამ არ ატუდესო. ამის გამო აღიარეს აზრი, რომ ავგანისტანი მიუდგომელი ადგილი უნდა იყოსო, როგორც რუსებისათვის, ისე ინგლისელებისთვისაც. თუმცა ეს აზრი აღიარებულ იქმნა, მაგრამ

მისი მტკიცედ აღსრულებას დამოკიდებული იყო აგრეთვე თვით ავგანის ემიგრის (მეფის) მოქმედობასზედ. რუსეთსა და ინგლისს ქმნიდათ ეჭვი, როგორც ერთი-ერთმანეთისა ისე ავგანისტანის ემიგრისაც. ინგლისი ცდილობდა ავგანის ქვეყანას თავის გავლენის ქვეშ დაეყენებინა. ცდილობდა ამავსე რუსეთიც; ამისათვის ინგლისის ფულსაც არა ზოგავდა და ყოველ წელი დადებულს შემწეობას აძლევდა (1869 წლის აქტით) ავგანის მფლობელს. ამ უმად ინგლისის ცდილობას დააყენოს ავგანისტანში თავისი წარმომადგენელი, რომელმაც ინგლისის საზღვრებს უნდა დაიცვას. ამისათვის ესლას ხან ინდოეთის ვიცე-კონსულს გაუგზავნია დეპუტაციის ავგანის ემიგრისთან მოსადავანებად. ამ დეპუტაციის საზღვარზედ ჯარი დასვედრია და შეუტყვიას, რომ ემიგრის არა ქსურს დეპუტაციის მიღება. დეპუტაციის უკანვე გაბრუნებულა. ინგლისის ძალისხმევით ეს განემოქმედებინა, — თუ გი რუსეთის დეპუტაციის მიიღო ემიგრისა, როგორ შეუძლიან ჩემი დეპუტაციის უკან გამოაბრუნოს. ინდოეთის მთავრობამ ბლემად ჯარი გაგზავნა ავგანის საზღვარზედ. საქმე იქამდისინ არის მიმდგარი, რომ ღამის ომი ასტყდეს ინგლისისა და ავგანისტანის შორის. თუ მართლად რუსეთისა და ავგანისტანის შორის რაიმე შინაგარეულობაა, რაღა თქმა უნდა რომ რუსეთიც მოჭყვება ამ ომისადას.

რ ა მ მ თ უ კ ა ც ი ვ ა რ .

(შემდეგი 1)

V.

იეტრომ და კიდევ ერთმა გოგამ შემოიყვანეს მინიამი ოთახში. ხელები შეეკრათ მინიამისათვის სხვილის თოკითა და აწევილ თმებში ჩაღას-ჩუღას ქონდა გარეული რისხვის მუხი გამოაჭკრთოდა მის თაბლებში, სისხის ძარღვები უთრთოდა, როგორც ფილენჯიანს.

როცა დორროტამ შეხედა, მინიამმა თავი მადლას აიღო, თავალი გადააგდო თავის გარეშემოს, თითქო იმი-სათვისაო, რომ თავისა მტრები დაათავლიეროსო. უცხად თავალი მოჭკრა გერმასსა. ტრეხები გაუფითრდა; ერთი ღონივრად დაიძრა, ხელები განითავისუფლდა თოკიდან, პირის სახეზედ მიიფარა და კარებისაკენ გაიქცა. მაგრამ

1 „ივერია“ № 36, 1878 წ.

იეტრომ გსა გადგურს და მაგრად ჩაქსტიდა მინიამი ხელი. მინიამმა ხმა-მადლა დაიკვილა. სენატორის ქაღმა ხელიდან გააგდო წამალი და გულ-მტკიცეყუდალ თავას დადებებდა საწყალის მარამის მოქმედებას. ესლას გი სწრაფად მივიდა მინიამთან, ხელი ჩამოაცდევინა მოურჯავს, რომელსაც კოდეე მაგრა ეჭირა მწეემსი — ქალი და უთხრა: „ნუ გეშინიან მინიამ, რაც უნდა გექმნას, შეიძლება მამა ჩემმა შეეკლათური გახატოვოს.“

ეს სიტყვები ასეთის გულის-ტკივილით იყო ნათქვამი, რომ მინიამი დასწ ეუჩნა და მჭევა ქაღს მის მამისათან. რამდენსამე ხანს ხმას არავის ამოუღია. ბოლოს დორროტამ ჭკითხა მინიამი:

— რა მოგივიდა ისეთი, ჩემო კარგო, რომ ასეთი ამბავი ჩაგიდინია?

მინიამმა არ იცოდა რა ექმნა და რა ეთქვა, ტრეხ-ტრეხას, ღანძლავა-თრეკას მოელოდა და ამისათვის მომზადებულიც იყო. ხოლო ესლას გი ეს ამისთანა ტკიბილი და ღმობიეჩი სიტყვები მოესმა! მისი კეცობა: ამ ღმობიეჩმა სიტყვებმა ჩაფუშეს, თვითონაც გული მოეკლბა, რა გი დანახა თავისის ქაღ-ბატონის თვალნი გულ-მტკიცეყუდალით სწავსენი და ხელა უპასუხა:

— დიდი ხანია ის შე მდევდა და უნდოდა ჩემი თავი ცოლად თქვენთვის ეთხოვნა. შე ის შეხიზღება და მიძულს, როგორც ყოველი თქვენი შინა-უმცაცია.

ბოლომდეც სიტყვასზედ თავლები უწინდებლებ ცენტრ-ხლით აერთო და თავისებურის გულ-მხურვალობით გახანგრძლი:

— კარგი იქნებოდა, რომ ჯოხით შეტყმინა და ნამცალი არ მესმარა. მაგრამ ისე გამოჭირა საქმე, რომ რაც ხელში მომხვდა, იმით უნდა მომეკარებინა. შე შეჯავრება, როცა კაცი ხელსა შეიღებს და შემეხება ხოლმე. მამინ თვითონ კაციც შემეხანდება გუშინ თხები რომ შინ მოვრეკე და მოვწველე, კარგა მომიგვიანდა და დიდი ღამე გავიდა. სახლში ვეკლას ემინა, მეც წაკვლი დანამინებლად. როცა ვწებოდი მომეპარა ასუბისი და მომიყვა, მიუვარხარო. შე ხელი კვარ, ის გადამეხვია, აი ესე დაჭირა თავი და უნდა ეკონან. სისხლი თავში ამივარდა, მამინეუ ხელი წავაგლე ნამგალს, რომელიც იქვე კედელზედ ეკიდა და მინამ ტკივილისაგან ღრიალს არ მოჭყვა და არ დაუტა ძირს, კერ გავიტე რომ დაუჭერ. მამინ მიუხვდი, რომ ავი საქმე ჩავტდინე. როგორ მოხდა ეს ამბავი-

ვი — მეც არ ვიცი. ჩემში რაღაცაა იმისთანა, რომ — არ ვიცი როგორაა კვსთქვა — იმისთანა რაღაცაა, რომ ისე მატრიალებს, როგორც ქარი ფეთთავს და ვერას გზით ვერ ამიცილებია. ძალიან კარგს იქმნად, რომ მომკლათ და ამ წუთის-სოფელს მომამოკრათ. მაშინ ჩემს სიაგეს სამუდამად თავიდან ელიშობებოდა.

— მაგას რისთვის ამბობ, გააწყვეტინა სიტყვა მართანამ: შენ მარტო თავ-დაუჭერელი და კერძი ხარ და არა ბოროტი.

— მაშ ახა ამას ჰქვითხე! დაიძახა მიწამა და ანთებულის თვალთ გეჭმისხე და ანაშნა. გეჭმისს გი კრთომით თვალები ძირს დაეშვა და ისე იდგა.

სენატორმა და მისმა ცოლმა სწრაფად შეხედეს ერთმანეთს. ისინი ჩვეულებრივ იყვნენ ერთმანეთის აზრის გაგებას უსიტყვოთა, დორტოტამ კვსთქვა:

— ვინც ჰგონობს, რომ როგორც რიგია, ისე არ იქცევა, ის უგვე სიკეთის გზას და დამდგარი. ჩვენ თხების მწყემსათ დაგინებეთ, იმიტომ-რომ ყოველთვის იმათთან ვარბოდი ხოლმე და შინ დგომის არ იფიქრებდი. ცისკრის დროს მთაში წასხამ ხოლმე თხებს და ვახშავთ უკან ბრუნდები შინ. შენის ადამიანობის თვისების განკარგებას ვაზრის არაფერი ზრუნვა არა ჰქონია. ნახევარი შენის დანაშაულობისა ჩვენი ბრალა და ჩვენ არაფერი საბუთი ვაქვს, რომ შენ რამე ვადავანდებოდა. ნუ გიკვირს ჩემი თქმული. ჩვენ ყველანი ცოდვილნი ვართ, პეტრეც, მეცა იმისთანა ადამიანები ვართ, როგორც შენ, არც მეტი, არც ნაკლები. ეს გი, რომ ჩვენ ქრისტიანები ვართ და ვალთ გვადევს გაუფიქრებლად იმათ სულს, რომელნიც ჩვენ ვახარა, ჩვენი საკუთარი შვილნი იქნებინ, თუ შინა-უმანი. შენ ამას იქით მწყემსად ადარუნდა იყო, შენ შინ იქმნები. შენი წინდაუხედავი საქციელი მე მივატივებია შენთვის, თუ პეტრეც ვახტოვებს.

სენატორმა თავი დაიქნია, იმის ნიშნად რომ მეც ვახტოვებ. მაშინ დორტოტამ მიუბრუნდა იეტრას და ჰქვითხა:

— რა, ანუბისი ძლიერ არის დაჭრილი? იქნება საჭიროა მომკლელი ჰყვანდეს?

— ესლას სიტყვითა და ბოდავს — უბასუხს მოუწავს: ბებერი პრქსინთა უზის და წელელს ცივის წელით უბრძოლებს.

— მაშ მიწამა მოუაროს პრქსინთას მაგიერ, ჰქვითხა დორტოტამ: და ეცადოს გასწოროს თავისაგანვე

წახდენილი საქმე. ნახევარი შენის დანაშაულობისა აკუნდა, მიწამ, თუ ანუბისი მოკრება შენის მოკლისგან. მე და მარტანა ძალი მოკლეთ და გაჩვენებთ, წელით როგორ უნდა შეუხვიო.

მიწამა თავი დაღუნა და ხმა ამოუღებელი გაჰყვა იეტრას სნულთანა. მარტანამც ამისობაში წამალი მოამზადა გეჭმისს მამისათვის პეტრეს ჯობი და ქუდი უბანა, გეჭმისს წამალი ჩაახარა და უთხრა წამო, წავიდეთ.

სიწინამ თვალთ გაადევნა ამათ და ჰქვითხა: აცოდო არ არის ეს ტანადი ჭაბუკი! მეწამულის ტანისამოსი უფრო მოუხდებოდა, ვიდრე ეს დაგლეჯილი ტყაპუტი.

დორტოტამ მხრები აიწია, ანიშნა თავის ქალს და უთხრა: აუჩქარე, მართავ, საქმეს, თორემ მზე მადლა ამოვიდა კიდევ. რა რიგად მალე მიწამა დღეები! ადამიანი რომოდენადაც ხანში შედის, იმოდენად უფრო ჩქარა ეპარება დრო.

— მაშ მე ძალიან ემაწვილი უნდა ვიყო, უთხრა სიწინამ: იმიტომ-რომ ამ უდაბლობაში დრო ძალიან ტაცით დადის ჩემთვის. ერთი დღე მეორეს ვაგვს და ხშირად მეგონია ხოლმე, რომ სიცოცხლე გამიჩერდა და მასთან გულის ძეკრაც დამიდგა; რა შეშველებოდა, რომ შენი სახელი და შენი შვილები არ ყოფილიყო! სულ ერთია და იგივე სინაის მთა, ერთი და იგივე ცაცხეები, ერთი და იგივე პირი-სახელი! ვინ გაუძლებდა?

— სინაის მთა ხომ დიდებულის სანახაობისაა, ცაცხეებიც მშვენიერები არიან და თუ გიყვარან ადამიანები, რომელთაც ყოველ-დღე ხედავ ხოლმე, მაშინ აქაც შესაძლოა გამყოფილი იყო, უბასუხს დორტოტამ: სხვისა არ ვიცი და ჩვენ გი მოგვწონს აქარობა. მე განა ერთხელ მითქვამს შენთვის: საქმე რამე გაჩინე, მეტქი.

— საქმე? ვისთვის უნდა ვისაქმო, ვისთვის? ჰქვითხა სიწინამ: შენსავით შვილები რომ მანაც მუყანდეს, კიდევ ჰქო! რომშიაღ არ ვიყავ ბუნდობრი, მაგრამ იქ გულს ვართობდი მანაც, ხან სეიწინობა იყო, ხან თამაშა და ვაცი გულს აყოლებდა. აქ ახა რა უნდა ჰქმინას ვაცემ? ან ვისთვის უნდა ჩაიგვა, ან ვისთვის უნდა დაიხურო? ჩემი ძეგრთასი ნიეთულებს ისე უქმად მიყრია ხანდუგში და ძეგრთასს ვახებს კიდევ ჩრჩილი ჰსჭამს, ეშმაგმა რომ ძლარბად მატციოს, ან ბაიუშად, მე არას ვინაღვლი, ჩემთვის სულ ერთია.

— სირინავ, დემეტოს ნუ ჰსცოდავ! უთხრა მკვასელ დორბოტკამ, — თუმცა კი დედებრივის სიკეთით მიაპყრა თვალი მშვენიერს სახეს ახალ-გაზდა ქალისას და მის ღამას ოქროს ფერს თმებსა: შენ ჩემო სირინავ, უნდა გესალისებოდეს მორბოვა შენის ქრმის სასიამოვნოთ!

— რა? ჩემის ქრმის სასიამოვნოთ! ის თავის დღეში არც კი შემომხედავს ხოლმე და თუ შემომხედავს მარტო იმისათვის, რომ მამყენინოს რამე. მე ჯერ ისიც მივიტოვებ, რომ კიდევ ესრე მხიარულად ვარ. ესეც ვიცი, რომ მარტო შენს სახელში ვარ გულ-მხიარულად და ერთიც მაშინ, როცა ჩემი ქმარი არ მაცოდნებდა ხოლმე.

— მე მაგისთანა ღამანაკი არ მიყვარს, ჰსთქვა მწყურვალად დორბოტკამ: მართანავ, წამოიღე ტილო და წყალი და წამოდი, ანუბისს წყალული შეკუთვიოთ.

ზეტრე და გერმასი მთას შეუდგნენ. ზეტრე გაკვირვებით უყურებდა განიერს მხარ-ბუქს ჭაბუკისას და მის მოხდენილს მიხრა-მოხრას. ავიდნენ ერთს ფერდობზედა, საცა გზა უფრო განიერად მიდიოდა. აქამდე გერმასი წინ მოუძღვოდა და გზას ასწავლიდა, ესლა კი ერთმანეთს დაუსწორდნენ და ისე წავიდნენ. დიდხანს იარეს ხმას ამოუღებელივ, ბოლოს კი სენატორმა ჰკითხა: „რამდენი ხანი იქნება რაც მამა-შენი აქ სინაიზედ დასახლდა?“

— დიდი ხანია, უზასუხა გერმასმა: და არ ვიცი კი რამდენი წელიწადია. სწორედ გითხრათ, არც საჭიროა ამის ცოდნა. დროთა სვლას ჩვენ ვინა გვითხვას? ვის რად უნდა?

სენატორი შეფერხდა, ხელახლად თვალით გასომა თავისი თანა-მოგზავრი და ჰკითხა: „თავიდანვე მამა-შენთანა ხარ?“

— თავისაგან არ მიშორებ, გულ-ნაკულად უზასუხა გერმასმა: სულ ორჯერ ვყოფილვარ თქვენს სოფელში მარტოდ. ისიც ეკვლესიანში ვიყავ.

— მაშ შენ შეოლამი არსად ჰყოფილხარ?

— შეოლა კი არა! სახარების კითხვა მამამ მასწავლას. უწინ წერაც ვიცოდი, ესლა კი იქნება დამავიწყდა გიდეც. ან რად მინდა? ჩვენ ისე ვცხოვრობთ როგორც მღვდლები მხეცნი.

უკანასკნელნი სიტყვები ჰქმნაძირის სიმწარით იყო თქმული. ზეტრემ შეატეო, რაც გუზბიელი უღუღდა ჭაბუკს გულში, ჭაბუკსა, რომლის ნოტიო ბუნება კერ იტანდა უქმს ცხოვრებას შეუდაზნოისას.

შეტრედა გერმასი. ზეტრე იმთავნი არ იყო, რომელნიც უგულოდ გვერდს აშტვევენ ხოლმე გაჭირებულს კაცსა. მას მოაგონდა თავისი საკუთარი შვილები, რომელნიც გაზდილები იყვნენ, ისე რომ მტკიცედ ჰქონდათ ხანგრძლივი კაცობრივი მოკვლეობა და სიკეთე, და უთხრა თავის-თავს: ჩემთან რომ მოახატებს ეს მშვენიერი უმაწვილი კაცი, იმთხედ არაფრით უარესი არ არის. რატომ ეს კი არ უნდა იყვეს ადამიანად? ოღონდ კაცი იყოს, რომ წინ გაუძღვეს, სხვა ამისათვის საჭირო არ არის რა.

ამ ფიქრებში ზეტრე ხან შეხედავდა გერმასს, ხან დაბლა დაიწებდა უურებას და დაბლა ხმით თავის-თავს რადსაც ელაზარებოდა. უცრად ტანში განმარტოდა და გამოფიქრებით დაიქნია თავი. განიხრახნა, რომ გერმასი როგორმე ამ ყოფისაგან უნდა დაეხსნა და თავის ჩვეულებისამებრ აქვე შეუდგა ამის საქმეს.

ფერდობის ბოლოს გზა ორად იყოფებოდა, ერთი ბილივი მთაში მიდიოდა, მეორე კაკში ნადიოდა და იქ თავდებოდა, საცა ზეტრეს მუშები ჰყვანდა ქვის საჭკელად. ზეტრე ამ მეორე ბილივს დაადგა, მაგრამ გერმასმა დაუძახა: „ეგ ბილივი ჩვენის სადგურის ბილივი არ არის. მე მომიყვი.“

— არა, შენ უნდა მომიყვი მე, შენ! შეუბრუნა სიტყვა სენატორმა და ისე გამოაჭსთქვა ეგ სიტყვები, რომ ჭაბუკი მიხვდა თქმულის ორ-გვარ მნიშვნელობას: დღე დიდია, რას აკეთებენ ჩემი მუშები, ამის ნახვასაც მოვასწრობთ და მამა-შენის ნახვასაც. შენ ის ადგილი არ იცი, რაც ჩვენ ქვას ვაჭკვევებთ?

— როგორ არ ვიცი! უზასუხა გერმასმა და წაუძღვა სენატორს წინ, რომ გზა აჩვენოს: მე აქ ყოველი ბილივი ვიცი ზღვისაკენ, თუ სოფლისაკენ, თქვენს ქვას საჭკელს იქით ორს ვეფხვს ბინა დაუღვია.

— მართლაც, ჩვენ ეგ ვიციოთ. ამას წინად ორი აქლემი შეგვიჭამეს. ჩემმა ბიჭებმა ვერც საფანგით დაიჭირეს, ვერც ძაღლებით ავნეს რამე.

— მაშ ესლა კი ფიქრი ნულარისა გაქვთ, გაუცინა გერმასმა: აი იმ კვდიდამ შვილდ-ისრით გადავბძანე ხვადი ვეფხვი. სოლოში ძე და ლეკები ვიბოკვი. აქ კი საქმე გამძიმელდა. ჩემი ხანჯალი ისეთი ღებლია, რომ პირველს დაკვრასუდევე მოიკაცვას. მეტი გზა არ იყო, ხელით უნდა მესაქმას; მივივარდი, ვსტარე ხელი ევლში და დავასხე, იმ

წვეულმა მხარი გამოხატა და ხელიც გამოუწია. აი ხელბუ-
 ზედ უხატე დახეული მატყის იმის ნაგებობა. მადლობა
 დამერს, ჩემი წყლული უფრო მალე მთელდება, ვიდრე
 მამის ჩემისა. ზავლე მეუბნება, რომ შენ სწორედ წვიმის
 ჭია ხარ; წვიმის ჭია შუა რა გასჭრათ, ორივე ნახე-
 ვარი, ერთმანეთს გამარჯობას ეტყვიანო, ერთი ოქით გა-
 ცრადებაო და მეორე აქეთო, თითქო არათყრი გადხე-
 დიანთო. ზატარა ვეფხვები ასეთი სსსსცილანი და შესა-
 რადისნი იყენენ, რომ შემეცოდა იმათი დახატვა. მე ისი-
 ნი ჩემს ტყაპუჭში გამოვასეი და მამა-ჩემს მოკვარე-
 ბერი იცინა იმ ზაწა ზატყებზედ, მერე მისცა ვიდასაც,
 რომალთ ვატყებს მიქეიდეო. რომისა და ვისანტიაში ძა-
 ლიან უფვარათ ამ გვარის მსყების ყოლა. იმანც გაჭეიდა,
 თუელი მე მომიტანა. მეც ავიდე და იმ თუელით გამოვი-
 კვებე თავი, რომც ალექსანდრიაში ვიყავ ზატრიაჩქის გურ-
 თხევის მისაღებად.

— შენ ალექსანდრიაშიანც ქეთვილი ხარ? ჭეთხა ზეტ-
 რემ: მამ გენახება უხარმასარი შენობები ზღვის ზინზე
 გაკეთებულნი რომ წყალი არ გადმოვარდეს ღელვის დროს.
 ენახება დიდი კოშკი, რომელიც დიდს მანძილზედ უხა-
 თებს გემებს; გენახება უხარმასარი ხილები, კვლეისიები,
 სრა-სასხლენი და ტამრები თავისის ჩუქურთმებით, სკე-
 ტებით და მშენიერად მოკირწყლულ ეზოებითა. ნუ თუ
 ამაების დასახვად თავის ღელეში ჭანხად არ ავიდია, რა
 თავ-მოწონებული გრძობა უნდა ჭქონდეს მას, რომელ-
 მანც ააშენა იმ გვარი შენობანი?

გერმანმა თავი გაიქნია, არაო და უხასუხა:
 — მაგას რა თქმა უნდა, რომ მე ფართო და სკე-
 ტებით მორთულს სახლში მიჩვენია ცხოვრება, ვიდრე
 სულის შემსუთველს გამოქვამულს კვლეში; მაგრამ
 ხელაგნება—ჩემი საქმე არ არის. აბა, რამდენი ხანი
 უნდა ეწვალოს კაცი მინამ ერთს ქვას მეორეს მიუყენებს.
 მე მოუთმუნელი ვარ, მაგას ვერ ვიშენებ. მე თუ თავს
 დაკანებები მამა-ჩემს მარტო იმისთა რანძისათვის და-
 კანებები, რომელიც სახელს მიშოგნის. აი ქვის საჭრელ-
 შედაც მივედი...

ზეტრემ აღარ დააწყადა სიტყვა უმარვილ-კაცსა. ისე
 გულ-მხურვალედ, როგორც ჭაბუგი, უმტეცებდა გერმანს,
 რომ არქიტექტურა დიდი და სსსსხელა საქმეა, იმისთანა

საქმე, რომელიც დიდს ზატყის მიანატებს მას, ვინც ყო-
 ველს მის სიძნელეს აუვა და დაქსძლევს. არქიტექტურა
 დიდად ძნელი რამ არისო, დიდს მხნეობას თხოვლობსო
 გამარჯვებისათვის და სსსს გამარჯვება არ არის, იქ არც
 სახელია, არც დიდებაო.

— განა ვინ გითხრა, დაუვირა გულ-თვიცხად გერ-
 მანსა: რომ მე შრემასა და ბრძოლას თავს კარდებდე?
 მე ყოველსაფერს შევიწინებ, ჩემს საკუთარს სისრცხლესაც
 სახელის შოგნისათვის. ხოლო ქვის აწვე-დაწვევაში, ქვის
 ჭრამში, კვერით ქვის მტკვრევაში და გამოკანდაგებაში არას-
 თურს გულის მიმზიდველს არცას ვხედავ. დაუნის გვირ-
 გვინები სავარჯიშო მოედანზედ მიღებულნი უფრო ძლიერ
 მიზიდვენ მე. რა, რა რიგის ნეტარებით ძიქს დაკვდება
 მე ჭიდილში უძლიერესს ფაღავანს მთელს ქვეყანაზედ! რა
 რიგის სისარულით ეველსზედ უწინ გადავარდებოდი მტრის
 რაზმში ომის დროს! მამა-ჩემიც ჭარის კაცად ყოფილა
 და თუმცა ბევრს ლაშარაკობს ეხლა, რომ ომს მშვიდობა
 ჭსჯობია, მაგრამ ცხადლივ თუ სიზმრად მანც ომი და
 სისხლის ღვრა ელანდება ხოლმე. რა წამსაც შენ მამა-
 ჩემს მორჩენ, მე ამ უდაბურ მთაში აღარ დაგდები, გა-
 მარჯვებდაც რომ მიღვეს ჩემი საქმე, არ დავიშლი, გვი-
 შარები.

ზეტრემ ხმა აღარ გასცა გერმანს ამ გულ-ამღვრეულ
 სიტყვებზედა; დაიწყო წვერის გრესა და თავის-თავს ეუბ-
 ნებოდა:

— არწივი ბუნს არ გამოუდგება დასაჭერად;—ამ
 ჭარის-კაცის შვილს მე ვერ გამოვქნი სამშვიდობო ხე-
 ლოსნობისათვის. მაგრამ ცოდავს, რომ ეს ამ უქმ-მკა-
 მელთა შორის დარჩეს; სულ დაიღუპება. მერე რა ბიჭია!
 ცოდავს, ცოდავს!

ზეტრემ მეშებსზედ თავ-მდგომარეს რაც რიგი იყო
 დარბიება მიჭსცა და შემდეგ გამოჰყვა გერმანს და ორნივე
 წამოვიდნენ გერმანის სხეულ მამასთან.

(შემდეგი იქნება)